МІХАСЬ ЗАРЭЦКІ

Голы звер

Міхась Зарэцкі

ГОЛЫ ЗВЕР

Аповесць

1

- Ха-ха-ха!.. Ха-ха-ха!..

Смешна Яроцкаму. Ну не стрымаць проста. Смех шалёнай вужакай абвівае нутро і ціснецца-ціснецца вон, каб рассыпацца ў рогат гуллівы.

Ну не стрымаць. Аж дрыжыць усё цела, калоціцца.

- Ха-ха-ха!.. Хі-хі-хі-і-і...

І радасна, добра.

Вольна, як птушцы ў блакітным узвыссі.

Мяккі прытульны вагон на ходу аднамерна парыпвае. У гэтым рыпенні - тлустым, лагодным - нібы адгалосак смеху Яроцкага. Нібы смешна й яму - гэтаму сытому мляваму вагону, смешна й радасна разам з Яроцкім.

- Кох-кох-кох... Кох-кох-кох...

Ну, дадушы ж, ён падсміхаецца. І нават міргае таемна так, ласкава сваймі распаўзлівымі ценямі.

І дзіўна, чаму не смяецца гэты гандляр, што скручыўся вунь на верхняй паліцы. Спіць ён, ці што, - чорт яго ведае. Пуза толькі відаць Яроцкаму і барада. Барада вытыркнулася нерухома і суха, як у мерцвяка.

- Ах, барада... барада... Ха-ха-ха...

У таго - у дурня таго - тож барада. Як недалужна, убога траслася яна на судзе. Бедная бародка. Яна так смешна чарнелася на збялелым ад страху твары, быццам адчувала сябе не на месцы, гатова была сарвацца, уцячы, пераскочыць на голы, але важны твар старшыні.

Весела, смешна было.

Як злосна барадач гэты зірнуў на яго пасля прыгавору. А як ён крыкнуў:

- Падвёў, пагубіў!..

- Ха-ха-ха... Ну і падвёў, пагубіў. А сам выкруціўся, сам буду жыць, бо хачу жыць і ўмею...

Яроцкі салодка ўсміхнуўся.

Ён здаволен сабой. Ён моцны, разумны. Ён бярэ ад жыцця ўсё, што захоча. Для яго няма недаступнага. Усё ў яго волі.

Успомнілася, як валяўся ў нагах у яго барадач, як плакаў, маліў:

- Пашкадуй малых дзетак... Бяры ўсё, што хочаш, што хочаш рабі, толькі вызваль. Пагінуць усе...

- Дурань стары... Ха-ха... дзеткі... Думаў - пашкадую, заміж яго сяду ў турму... Хо-хо, чаго захацеў.

І злосць узнялася ў Яроцкага на дурасць людскую.

Успомнілася яшчэ Наталля. Тож плакала, корчылася. Прасіла, каб узяў з сабой, каб не кідаў. І яна - як згаварыліся - тож усё:

- Падвёў... Пагубіў...

Нібы слоў больш не ведаюць.

Яроцкі зусім раззлаваўся. Прыкра стала, пагасла радасць, здаволенне. Лёг на канапу, каб заснуць. Паляжаў, паварочаўся, але не заснуў. І здалося, што гэта перашкаджае напорна-піскдявы храп з верхняй паліцы. У вочы агіднаю плямай уткнулася круглае пуза. Ух, распароць бы яго!

Устаў, штурхануў. Той здрыгануўся спрасонку.

- Га? Што?..

- Куды едзеце?

- У Гомель... А што?..

- Больш нічога...

- Дык што вы мяшаеце спаць?

- Спеце колькі ўлезе... Праваднік!.. Праваднік!

Гыркнулі дзверы.

- Вы мяне клікалі?

- Як прыедзем у N, разбудзеце...

- Слухаю...

Зноў ціха, спакойна. Вагон курлыкае ласкава. Па целе млосць, пацягушкі... Значыць - можна заснуць.

2

Гэта ўсё было ўладжана ў адзін дзень.

Так. Зранку Яроцкі нікаў па розных канцах горада, выслухваў, вынюхваў, часам распытваў нешта, а ўжо з паўдня прыйшоў у кантору.

Кантора якая... Так, толькі назва адна. Вывеска толькі. А ўсярэдзіну ўвойдзеш, дык во яна ўся: стол, пакрыты залупленай, бруднай паперай, два растапыраных крэслы, ложак ля сценкі, другі пакалечаны стол. А на сцяне жоўты змарнелы малюнак. Яшчэ: за сталом, упяўшы вочы ў паперы, - мужчына чарнявы. Барада лапаткай, вусны чырвоненькім банцікам і вочы наіўна-скруглёныя, нібы ў задзіўленні.

Яроцкі заціснуў у вуснах тонкую ўсмешку. Падумаў:

- Ізноў барада. Гэта добра... Ха-ха...

А звярнуўся з праставатай, ветлай сур'ёзнасцю:

- Дзень добры. Скажэце, калі ласка, гэта вы будзеце старшыня крэдытнага таварыства?

- Я. Добры дзень... Шчупак.

Ха-ха! Гэта ён прадставіўся, прозвішча гэта. Ды гэтак жа важна, з рызыкай.

На вуснах Яроцкага зноў тоненькі хвосцік усмешкі. Але трэба трымацца. Трэба граць. Кошка і мышка. Ха-ха!

- Я чуў, што вам трэба бухгалтар. Я хачу паступіць.

Шчупак сабраў твар у салодкую міну.

- Бачыце... Я вам так скажу... Наша таварыства вельмі слабенькае. Бедненькае... так, зусім небагатае... Я ня ведаю, як вам тут, ці ўпадабаецца... Бачыце... у нас... хе-хе... з пэнсіяй не асабліва...

Яроцкі зусім ужо наіўненька, палахліва:

- А колькі?

- Трыццаць пяць. Усяго толькі... Бачыце?

Часінку падумаць, паморшчыць лоб, быццам мяркуючы, узняць вочы ўгару, патарабаніць пальцамі аб стол - гэта Яроцкаму не першыня.

- Я згодзен.

- Згодны? Так... ну-с... э-э-э... хм...

Гэта Яроцкі тож ведае.

- Будзьце спакойны... Практыку маю, курсы прайшоў спецыяльныя... Вось дакументы.

Шчупак вочы прыжмурыў, надуўся, чытае.

- Так... эге... так... ну... Добра, усё добра. Калі вы можаце стаць на работу?

- Я магу заўтра. А сёння ў мяне ёсць трохі часу, дык, калі дазволіце, я пазнаёмлюся крыху з вашымі кнігамі...

- Калі ласка... Сядайце вось тут. Я зараз дам...

І тады Яроцкі забыўся на ўсё, акунуўся ў стракатае мора лічбаў. Ён арудаваў імі з надзвычайным спрытам.

Яны паслухмяна перабягалі ў яго галаве, збіраліся ў купы, зноў разбягаліся плоймай пярэстай, каб даць месца абрыўкам парваных ліхаманкавых думак.

- Актыў... пасыў... дэфіцыт... ніякіх камерцыйных зваротаў... 3685... Эге... Халасцяк, пэўна, бо ложак стаіць... Прыбытку... сальдо... дурань, ідаць, таксама... 7932... Тут можна датацыю... хм... Непрыметна, каб... Ага... так... патрошку, на пражыццё... Студзень, люты... Мой будзе, ясна... Разам 8430... Ага...

А рукі нервова перабіралі шапялявыя старонкі старых замызганых кніг.

3

Так звычайна выходзяць на паляванне.

Уявіце сабе...

Паслалася пухавай беллю шырокае поле. Аж дакуль вока захопіць - мяккі ватовы дыван. А збоку - чорны аголены лес узняў сваё вецце драцянае, бясстыдна раскрыў напаказ свае мёрзлыя нетры.

Хітры лес, дармо што прыкінуўся ціхенькім, просценькім, быццам хоча сказаць:

- Наце, шукайце. Далібог жа, нічога няма. Далібог, не схаваў нічагутка...

Эге! Выбачай, не паддурыш. А вунь пад ахутаны снегам кусцік яленцу гэта якія пабеглі слядочкі? А вунь там, пад сіняй разложыстай хвояй, хто натаптаў так багата? Не, брат, пастой!

І ажывае нутро застыглага лесу. І мітусяцца ў напружаным воку здані гарэзлівых зайчыкаў, спрытных

лісіц. І вуха напятае ловіць нячутныя шолахі, ловіць празрыстую музыку мёрзлага лесу.

Што гэта? Праўда ці не? Ці гэта толькі здаецца, ці й сапраўды жыве гэты лес, жыве настарожаным ціхім жыццём, застыглым у нейкім маўклівым чаканні?

Ага! Вунь-вунь, там...

З-пад зялёненькай елачкі выскачыў зайчык. Прыстоіў, замёр, - толькі вушкі так смешна, так прытка рухаюцца.

Які ён прыгожы, гэты зайчонак! Колькі ў ім зграбнасці свежай, крамянай! Колькі ў ім дзікага вольнага спрыту! Колькі жыцця!..

А сэрца ўжо тукае прагна, настойна.

А рукі трасуцца, стрэльбу сціскаюць... Але ўсё гэта проста дарэчы. А справа не ў тым.

Цяпер пра Лідачку.

Лідачка бегла паспешна па вуліцы, ёмка праціраючыся праз шчыльны натоўп падарожных, наіўна й задорна выкручваючы зграбнай фігуркай. У Лідачкі ў руках паўтары кніжкі і сшытак, а ў вачах цэлае сонца гуллівай дзявоцкай вясёласці. Ад гэтай вясёласці неяк асабліва радасна іскрыцца навокал сняжок і асабліва прыветныя перабягаюць усмешкі па тварах мужчын.

На рагу Савецкай і Камсамольскай Лідачку ўбачыў Яроцкі.

Ён ужо трэці дзень выходзіць на вуліцу з пэўным замерам. Ён ужо трэці дзень углядаецца пільна ў твары хаджалых, быццам шукаючы нечага.

Так звычайна выходзяць на паляванне...

Убачыўшы Лідачку, Яроцкі спыніўся. Азірнуў яе ўсю смелым поглядам, усміхнуўся здаволена.

- Красуня!..

Лідачка яго таксама заўважыла і на ўсмешку адказала дражлівай грымасай. Тады ён дагнаў яе.

- Выбачайце... Ведаеце што? Вы надта прыгожая дзяўчына, сапраўды...

- Я й без вас гэта ведаю. Больш нічога не скажаце?

- Магу сказаць тое, чаго вы, пэўна, ня ведаеце.

- Ну?

- Вы мне ўпадабаліся.

- Ага! Гэта я таксама ведаю...

А вочкі гараць. А вочкі кідаюць гарэзлівыя іскрынкі. Яроцкі іх ловіць сваімі вачмі і адчувае з уцехай, як яны мякка казычуць нутро, абураюць сэрца лёгкім запалам.

- Мо яшчэ скажаце што?

Які галасок мілагучны! А вусны дрыжаць. Яшчэ момант, здаецца, і пырсне са смеху.

- Мне з вамі прыемна. Я правяду вас, калі дазволіце.

- Калі ўжо так хочацца вам, дык што ж... можна, я дазваляю.

Звярнулі за рог. Тут мала людзей. Тут лепш адчувае чалавек чалавека. Тут, здаецца, больш снегу, больш сонца, больш гэтай яснай марознай празрыстасці, што ўлівае ў нутро здаровую свежасць, што паліць на твары чырвань вясёлую.

Яроцкі глядзіць на дзяўчыну, любуецца. Салодка жмурацца вочы, туманяцца жарам вільготным. Гаворыць вуснамі толькі аднымі, бо гаворыць адно, а другое наўме.

Так узяць бы яе - любую, свежую, - узяць, як цукерку, як дарагі падарунак-гасцінец, і гладзіць, гладзіць. Не цалаваць, не. Потым хіба...

А сэрца ўжо тукае прагна, настойліва...

Так звычайна выходзяць на паляванне.

4

У кантору вуліца ўглядаецца халодным бяссветна-вадзяным вокам - на дварэ хмарна, адліга. Здаецца, ужо змрок надыходзіць, а яшчэ тры гадзіны ўсяго. Ды яшчэ вокны ў канторы невялічкія, брудныя - зусім шэра і цёмна.

Настрой у такую пару бывае цягучы, санлівы. Праца цяжарыць, па целе тупая нейкая млосць. Толькі сесці ў куток, прыхінуцца да печкі і гаварыць, расказваць што-небудзь з мінулых дзён, успамінаць тое, што ўелася рэзкім рубцом у нутро і абрасло, абгладзілася прыгожым мохам даўнасці. А калі не ўспамінаць, дык марыць на будучыню, будаваць адважна шырокія планы.

Шчупак пацягнуўся, устаў. Пахадзіў па пакоі, пракурлыкаў нейкую песню і стаў, абапёршыся аб печ, у кутку. Па яго круглых адкрытых вачах скаўзануўся цень задумёнасці. Уздыхнуў.

- Эх-ха-ха, Віктар Андрэевіч, кіньце. Давайце пагутарым троху. Надакучыла ўжо працаваць. Лічбы, лічбы - прасвету няма. Хутка зусім высахнуць мазгі. Ведаеце, колькі працую я на гэтай дурацкай рабоце? Пятнаццаць год. Дзень у дзень усё адно і адно. Галаву забіваеш гэтымі лічбамі, тупееш, зусім не чуеш жыцця.

- А вы кіньце.

- Ха-ха! Есці кінуць няможна. Хочацца ўсё, як ні круці.

- За другую працу вазьмецеся.

- Што вы? За якую другую? Я калісьці ў дзяцінстве дудкі з вярбы рабіў ды яшчэ з дзягелю майстраваў спрытныя

пырскаўкі. А больш спецыяльнасці ніякай не помню. Вось і вазьміся за якую працу.

Яроцкі ўстаў, захадзіў па пакоі.

- Так, гэта кепска. Я таксама не маю ніякай спецыяльнасці. Але я не бядую й не сохну. У мяне нейкі д'ябальскі спрыт да жыцця. Я ўмею здорава жыць. О, помню, у N што мы рабілі! Мы ўвесь горад дыбарам ставілі! Там я працаваў па кааперацыі. Мы там разгарнулі шырокую справу. За паўгода, пакуль я там быў, аснаўны капітал павялічылі на 100 проц. ...Ну й манета не перавадзілася... хе-хе... У грашах не было недахвату... Бывала, як загуляем, закуцім - уга!..

- Некаторыя добра жывуць, гэта правільна.

- Помню, нешта раз заключылі мы ўмову з трэстам. Добрыя хлопцы! Ну, праўда, зрабілі так, што і ім і нам... хе-хе... Дык мы тады цэлых тры дні без адхлыну гулялі!.. Дзяўчат панабралі, залезлі ў нейкі цёплы прытулак на край горада... І чаго толькі там не рабілі... Эх, дабро!.. Ёсць што ўспомніць часамі... Быў у нас адзін старыкан, дзядзя Косця мы звалі яго. Дык ён - ведаеце, што вымудраў?

І Яроцкі густымі яскравымі хварбамі стаў маляваць вострыя сцэны гулянкі, распусты.

Ён мастацка расказваў. Ён умеў захапіць чалавека, умеў да болю напінаць струны яго пачуцця і граў на іх смела, рашуча, як віртуоз. Ён адразу знаходзіў унутры чалавека звярыныя інстынкты і ўспарваў іх, узбіваў у бурна-шалёную пену, каб захлынула яна ўсё нутро, каб затапіла ўсё чалавечае.

Шчупак слухаў яго як зачарованы. Цяпер яшчэ больш скруглёныя вочы яго блішчэлі нездаровым вострым агнём, а вусны - рухавыя, мокрыя - то сціскаліся сударгай, то распускаліся, расплываліся ў шырокую ўсмешку-грымасу. Раз-пораз ён корчыўся ўвесь, нахіляўся і рагатаў тоненька, брудна, як якоча паршывы шчанёнак.

Не пазнаць было Шчупака.

Бедны стары халасцяк!

А Яроцкі і сам захапіўся. Ён ужо не расказваў, не. Ён ужо прапаведаваў, выкладаў сваю веру, сваю тэорыю жыцця. У гэты момант ён быў зусім шчыры, ён гаварыў тое, у што верыў, і верыў у тое, што гаварыў.

- Ха-ха-ха! Кажуць - так жыві, а не гэтак, тое рабі, а не гэта. Каму якое дзела? Хто мае права мной кіраваць? Я жыву так, як хачу. Я жыву так, як мне прыемна, я хачу ўзяць ад жыцця ўсё, што мне ўцеху дае, асалоду. Якое мне дзела, што людзям дрэнна жывецца! Ха-ха!.. Каб не было дурняў, дык што б тады было рабіць разумнаму?.. Я, я хачу жыць, маё жыццё, толькі маё, мне дарагое. І я жыву. І ні да кога мне дзела няма. Сумленне, закон... Ха-ха-ха!.. гэта ж для дурняў, для асталопаў, для тых, хто сілы не мае ўзяць сваю долю! А я - вышэй за ўсіх гэтых дрындушак... Я - сам сабе пан...

Слухаў Шчупак, і прад ім, у вачах яго, шырока здзіўленых, расла, узвышалася постаць Яроцкага, пакрывала яго сваёй буянасцю, прыціскала цяжкім аўтарытэтам, дражніла салодкасцю дзікай злачыннасці.

І жыццё ўсё, поўнае працы сухой, аднастайнай, здавалася згубленым, пустым, як бясплоднае поле.

Ужо сцямнела, і яны выйшлі з канторы. Пайшлі разам.

У той вечар Шчупаку непрыемна было з непрывычкі піць салодка даўкую гарэлку і дужа прыемна было потым, едучы на рыпучым вазку, абмывацца свежым марозам.

У тую ноч Шчупак першы раз за сорак год свайго жыцця спаў з прастытуткай і выклаў з кішэні апошнюю, размеркаваную на тыдзень, пяцёрку.

Ой, гэта жаночае сэрца! Яно такое мяккае і падатнае, як здобнае цеста, і ўвайсці ў яго, калі захочаш, так лёгка, як лёгка збрадлівай карове ўлезці ў чужое дабро.

Нездарма ж матка Лідачкі пакахала Яроцкага больш, як дачка; нездарма ж, калі прыходзіў Яроцкі, яна, падпёршы рукой бараду, падоўгу ўглядалася ў яго салодкім ласкавым поглядам, песцячы недзе глыбока-глыбока ўнутры палахліва ружовую думку.

І браценнік Лідачкін тож пакахаў дзядзю Віцю. Дый як не кахаць, калі ён заўсёды цукеркі прыносіць і так высока-высока гоўтае на назе, што аж дух зацінае.

А сама Лідачка жартуе, гарэзуе, як дзіцянё. Яна сварыцца з Яроцкім, заўсёды сварыцца. І будзе сварыцца, цэлы век будзе сварыцца, бо ён занадта думае аб сабе, а на яе глядзіць з нейкай паблажкай. І яна не пакажа яму, не пакажа ніколі, што ён падабаецца ёй. Ого, яму толькі дай зразумець!..

І, калі прыходзіць Яроцкі, Лідачка з усяе сілы моршчыць свой твар, каб выйшаў сур'ёзны і безуважны, каб паказаць яму, што яе зусім не радуе тое, што ён нарэшце з'явіўся. А сэрца ж не ўбачыш, як яно тукае, як разрываецца проста ад радасці. О, каб убачыў ён сэрца!

Яроцкі часта ходзіць да Лідачкі. Ён упарты і рашыў дасягнуць таго, што намеціў.

У Лідачкі ён пазнаёміўся з Горскім, іхным кватарантам. Вось іх першая гутарка:

- Вельмі прыемна. Яроцкі.

- Горскі. Вы, здаецца, нядаўна прыехалі?

- Так, два тыдні ўсяго. Мабыць, хутка й паеду.

- Чаму?

- Не магу. Не магу доўга сядзець на адным месцы. Цягне нешта, штурхае ў новыя гарады, да новых людзей, да свежых уражанняў.

- Хм... Гэта, мабыць, ад тэмпераменту.

- Мабыць.

Потым маўчалі троху, пакуль не стала нялоўка. Тады Горскі спытаўся:

- Вы дзе працуеце?

- У кааперацыі. А вы?

- У палітасвеце.

І ўсё.

А вось іх думкі аднаго аб адным.

Яроцкі аб Горскім:

- Пэўна, камуністы. Не дурны, відаць па вачах. Трэба асцеражней.

Горскі аб Яроцкім:

- Хлюст.

Лідачку аднаго разу Яроцкі запрасіў у тэатр. Як ішлі ў тэатр, жартавалі, смяяліся, штурхалі адзін аднаго. А назад ішлі моўчкі.

Было ціха, бязлюдна, гарадскі спакой - чулы, старожкі - навяваў палахлівы смутак, і Лідачка мякка тулілася да рукі Яроцкага.

Яроцкага дражніла блізкасць Лідачкі, яе маладога свежага цела. Ноч спакушала сваёй глухатой і бязлюднасцю, і цяжка трымацца было, каб не схапіць, не сціснуць яе, гэтую мілую дзяўчынку, такую прывабную ў сваёй мяккай, яшчэ дзіцячай, наіўнасці.

А Лідачка ўсё бліжэй, усё шчыльней тулілася да яго, люба звінела сваім галаском:

- Ну, кажэце што-небудзь, расказвайце. Чаго маўчыце, як воўк? Раскажэце што-небудзь цікавае.

Тады ён пачаў гаварыць. Дзіўны быў голас яго - грубаваты, абрыўчаты і нейкі глуха-затоены.

- Лідачка! Ці любілі вы калі? Вы ніколі яшчэ не любілі? О, вы не ведаеце, якая гэта радасць... Я знаю... Я праўду кажу... Гэта такая дзіўная, невымоўная асалода, за якую можна многа аддаць... Вы палюбіце мяне... Лідачка, палюбіце... Я навучу вас, як знаходзіць сабе шчасце... Я навучу вас, як шэрае нуднае жыццё можна аквяціць пастаяннай уцехай і радасцю. Я шчаслівы чалавек, Лідачка, моцны чалавек. Я знаю жыццё, я яго вывучыў...

Лідачка маўчала. Лідачка не магла гаварыць.

Аб чым ён гаворыць? На што ён думку наводзіць? Які ён дзіўны, таемны! І як прыгожа блукаюць чорныя цені на яго цвёрдым, сур'ёзным твары!

О, нашто ён прыгожы такі!

І да самае хаты Лідачка не сказала нічога. А ў хату ўвайшла ціхая, задумёная.

Горскі не спаў яшчэ. Ён сядзеў у зале і нешта пісаў. Ён заўсёды многа працуе, сядзіць начамі.

Сярдзіты, насуплены. Відаць, злуецца на Лідачку. Мо ён кахае яе?

- Хай сабе! Хай сабе! Хай злуецца. Не трэба мне. Не трэба яго кахання!.. Даўганосы...

Тая глухая зімовая ноч доўга паўзла для Лідачкі. Плакала Лідачка ў тую даўгую цягучую ноч.

6

Увага!

Я буду гаварыць аб першым каханні дзяўчыны, аб тым, як красуецца пышнымі краскамі маладая душа, чыстая,

як нябесны блакіт, і глыбокая, як марское прадонне.

Я буду гаварыць аб вясне некранутага сэрца, аб тым, як салодка поўніцца яно мядовымі ўзмывамі, як бруіцца яно пералівам дзівосным і разліваецца буянай, атрутнай паводкаю.

І яшчэ вось аб чым будзе мой сказ. Аб тым, як спрытны ліхі паляўнічы завабіў у сеткі свае дарагую дзічыну.

Увага!

Сэрца цвіце. У ім пеніцца чырванню свежай нязнаная радасць. У ім - новая песня, злітая з вострых магутных акордаў.

Як прыемна, як радасна плысці ў гэтым ружовым тумане, што затуляе розум, прытомнасць, што абмывае нутро такімі пякучымі хвалямі. Як прыемна, як радасна чуць гэтую жаркую блізкасць, гэту смелую сілу, што цягне к сабе, прымушае забыцца на ўсё, на ўсё чыста, і глядзець бясконца ў дзіўна-глыбокія чорныя вочы.

На дварэ завіруха. Скавыча вецер за рогам, плача аб нечым, ці што. Мо гэта ў некага гора, няшчасце якое, і ён так галосіць, заве на ратунак? Роем пасланцы прылятаюць - сняжынкі сухія, халодныя - і ў зморы не могуць крыкнуць, ляпнуць у шыбу, а толькі шэпчуць бяссільна там, за акном:

- Выйдзі, выйдзі... Зірні...

Ён бярэ за рукі, сціскае. Ён глядзіць у самае сэрца сваімі вачмі - дзіўна-глыбокімі, цёплымі. Яго вочы глядзяць, галубяць, у іх так многа пяшчоты. Цягнуць, цягнуць гэтыя вочы, адбіраюць сілы, поўняць салодкім бязволлем.

- Любы! Які ты прыгожы!

Ён абымае сваімі дужымі рукамі. У яго руках так жарка, так добра. Такая гарачая па целе млосць. Як прыемна ляжаць у яго на грудзях!

Якія балючыя яго пацалункі!

- Любы! Ты мучыш...

Снег. Снег. Снег.

Нашто гэтыя ліхтары па дарозе? Нашто яны так хітра міргаюць скрозь завіруху? Хай бы лепш зусім цёмна было, каб нічога не бачыць, каб было адно снегавое радно непрагляднае, каб толькі слухаць, слухаць...

Вые мяцеліца, гоніцца ўслед. А вазок імчыцца-імчыцца ў шэрую муць, у прастор завірухі шалёнай, быццам хоча дагнаць вяртлява звонкую песню званочкаў.

Як шырока, як вольна!

- Любы! Мацней прытулі... Мне халодна... Мне добра... А табе?

Што гэта? Нібы зорачка там, на краі бялясага неба? Адкуль яна?

Зорачка! Любая зорачка! Ты дрыжыш, ты змёрзла зусім... Адзінотная, бедная зорачка. Ці любіш ты? Ці ёсць у цябе хто, каб прытуліцца вось так, каб сагрэцца?

Бедная зорачка!

Бедны далёкі званочак!

- Любы! Кахай мяне... Кахай мяне так заўсёды!..

7

А ці бачыў хто, як разувае Шчупак новыя боты? Вось ён пачынае. На пэўным месцы пад этажэркай у яго ляжыць спецыяльная шмотка. Ён дастае гэту шмотку й сядае на зэдлік. Часінку сядзіць нерухома, паклаўшы на калені рукі і распусціўшы ў прасцяг тупы погляд круглых вачэй. Адпачывае. Шмотка, як шыбельнік, недалужна звісае з калена. Потым, схапянуўшыся, ён

павольна моршчыцца, чэша сярэдзіну і асцярожна выцягвае ўперад нагу. На насок бота ён рассцілае шмотку, кладзе другую нагу і зноў хвіліну сядзіць нерухома. У гэты момант ён думае:

- Заўтра трэба канечна падвесці баланс... Так... Трэба, няйначай...

І бярэцца за бот. Цягне яго ён спакваля, з перадышкай, цягне сур'ёзна, зморшчыўшы лоб і прыкусіўшы губу. Калі дрэнна ссуваецца бот, ён гладзіць халяву і адначасна ўсміхаецца сам сабе, задраўшы ўгару галаву.

- Эх, хром... Любата... Такога не ўсюдых і знойдзеш... Гумаляст, адным словам...

А здзеўшы бот, Шчупак доўга яго разглядае, засувае ў халяву руку, шчупае зверху й спадыспаду, стукае пальцам падэшву. Усмешка ўжо не спускаецца з яго твару.

- Гэта дык боты... Боцікі, а не боты. Арэх!..

Боты ён ставіць каля ложка, у галавах, а анучкі (усяго восем штук) рассцілае па хаце. Печка халодная, а так усё-ткі большы доступ паветра - лепш высахнуць.

З ботамі кончана. Але спаць Шчупаку нешта не хочацца. Таму ён стаіць некаторы час сярод хаты, спусціўшы сваю барадзёнку, і аб нечым панура думае.

Хто яго ведае! Можа, у гэту хвіліну ў яго цяжкім уяўленні ціха лунае вобраз невядомай жанчыны - ласкавай і рупнай, якая некалі прыйдзе к яму, каб сваёй ветлай гаспадарскай рукой прыхарошыць жыццё яго халасцяцка-бязладнае?

- Якія брудныя анучкі!

Потым ён падыходзіць да шафы, адчыняе віхлястыя дзверы і дастае новенькі фрэнч. Калі ён глядзіць на фрэнч, яму ўспамінаецца Яроцкі. Ён уздыхае...

- Расхадовы хлапец... Падвядзе, сукін сын... Тады

свіснеш...

Але фрэнч такі зграбны, сукно дык аж ззяе. І мякенькае і гладзенькае.

- Памерацъ.

Ён надзявае фрэнч, бярэ мізэрнае бруднае люстэрка і пачынае перад ім рабіць выкрунтасы, стараючыся з усіх бакоў агледзець сваю фігуру. Здаволены, ён ставіць люстэрка і ходзіць важна па пакоі, салодка, адчуваючы на сабе новенькі, шчыгульненькі фрэнч.

У гэты момант нехта грукае ў дзверы. Па твары Шчупака крывой грымасай спалох. Ён, як злодзей, якога злавілі на месцы злачынства, здзірае паспешна фрэнч, пхне яго ў шафу. На твары астаюцца плямы сарамяжлівай чырвані.

У дзверы шалёны грукат. Урэшце ён адчыняе. Яроцкі.

Яроцкі - свежы, сцюдзёны, ад яго блізкасці па целе перабягаюць шчыпучыя мурашкі холаду. І дзверы не зачыняе, чорт. Увесь дух выпусціць.

А твар у Яроцкага чырвоны, гарачы. Ён п'янаваты, відаць. Як увайшоў, так і пасігаў шырокімі мокрымі крокамі па разасланых анучках. Ня чуе, што Шчупак лаецца, падбіраючы за ім сваю маёмасць. Яроцкі сваё:

- Шчупак! Скажы мне на ласку: ці ведаў ты дасюль, што ты дурны чалавек?.. Ты ж дурніца, сапраўды. Адно: ты сядзіш у хаце ў той час, калі ўсякае жывое стварэнне жыве... Ты ведаеш, што значыць - жыць? Шчупачок, ты ж чалавек барадаты. Скажы, што значыць жыць? Не ведаеш? Эх, дурань, дурань... Кінь анучкі, Шчупак, яны брудныя і смярдзяць. Ведаеш што? Учора я ўжо тае... з тэй дзяўчынкай, помніш, ага? Яна яшчэ цэленькая... была... Хочаш, Шчупак, я табе яе перадам, як надакучыць? Знаеш, Шчупак, у дзяцінстве для мяне было самай лепшай забавай псаваць якую-небудзь прыгожую рэч... Мяне білі за гэта... Нешта, помню, я ўкраў у маткі яе дарагі новы капялюш. Я, як злодзей,

пракраўся з ім у хмызняк і там гэтую прыгожую багатую рэч расшкуматаў у пэтлухі. Аб гэтым не даведаліся і не білі мяне... А цяпер я з людзьмі так... ха-ха... Шчупак, я звер, дадушы звер. Мне дужа лёгка загубіць чалавека. Я й цябе пагублю, дадушы, пагублю... А? Спалохаўся? Дрыжыш?.. Ха-ха... не, не бойся, ты мне не патрэбен... Мо ты хочаш грошы? Я дам... Гэта ж нашы супольныя... Хопіць...

Шчупаку - беднаму барадатаму Шчупаку - цяжка ад гэтых вар'яцкіх слоў. Не разумее ён. Яроцкі - загадка. Яроцкі палохае, жудасць наганяе і разам цягне да сябе, вабіць, абуджае сімпатыю. Вось хочацца проста абняць яго, як дзяўчыну, або пацалаваць у руку. Ён дзіўна прыгожы сваёй першабытна-дзікай сілай, сваёй звярынаю свежасцю.

Не, ён не пагубіць. За што ён будзе губіць яго, Шчупака? Шчупак яму нічога благога не хоча і любіць яго.

Яны - прыяцелі шчырыя. І хочацца гэта адзначыць, выказаць неяк.

Ён насуплівае бровы, выпукляе трубачкай чырвоныя вусны і гаворыць груба, наіўна:

- Яроцкі! Ты, чорт, дужа сімпатычны хлапец... Я, халера, люблю цябе, дадушы...

- Ха-ха-ха... Ты струсіў, Шчупак, паддабраешся?.. Ты любіш мяне?.. ха-ха-ха... Дурань ты барадаты!

Шчупаку стала сорамна, крыўдна да болю, да слёз. Так бывае дзіцяці, калі яно, поўнае шчырай пяшчоты, бяжыць да маткі, каб прыгалубіць яе, пагладзіць ёй твар сваёй слабенькай ручкай, і раптам сустракае нечакана жорсткую сухую лаянку.

Шчупак насупіўся, змоўк. А Яроцкі думаў аб нечым. Раптам ён страпянуўся.

- Ну, Шчупак, надзявайся. Паедзем са мной.

- Куды?

- Туды, да дзяўчыны маёй...

- Што ты, здурэў?.. Сярод ночы?

- Дзе табе ноч? Адзінаццаць гадзін толькі... Едзем.

Шчупак паслухмяна стаў абувацца. Яроцкі хадзіў па пакоі.

- Ну, гайда! Паехалі!..

У Лідачкі яшчэ не спалі. У сталоўцы над шырокім сталом, засланым кляёнкай, прыветна гарэла вісучая лямпа. За сталом сядзела Лідачка і чытала. Матка дабрадушна схілілася над швівам, а малы, седзячы на падлозе ў фанернай скрынцы, катаўся на аўтамабілі.

Шчупаку Лідачка здалася надзвычайна прыгожай. У просценькай шэрай сукенцы, валасы ў косы сціпла заплецены, твар такі мяккі, прыветны.

І пра гэту дзяўчыну ён так казаў... Няўжо гэта праўда? Ды каб гэта на Шчупака, дык ён бы, здаецца, і прыткнуцца да яе не пасмеў. Яму каб толькі глядзець на яе, каб многа глядзець, лашчыць, галубіць поглядам толькі, дык нашто лепшае шчасце!..

Яроцкі ўраз разарваў сваім гучным размашыстым голасам пялёнку мяккай прытульнасці, што спакойна грэлася ў цёплым пакоі.

- Добры вечар!.. Будзьце знаёмы - мой барадаты прыяцель. Ганна Кандратаўна! Мы з вамі столькі не бачыліся! Як вашы зубы? А, галапуп! Скач сюды, падшывалец.

Матка ўсміхалася, Лідачка рагатала, а малы пішчэў ад давольнасці.

Шчупак маўчаў. Праз хвілін пяць Яроцкі падняўся.

- Ну, Лідачка, паедзем катацца.

У Лідачкі загарэліся вочы, але нясмела зірнула на матку. Тая падатна ўсміхнулася.

- Толькі вяртайся хутчэй.

А Шчупаку зусім не па сэрцы. Як гэта - на мароз, куды - немаведама... Чаму б не пасядзець тут, у хаце... Пагаварылі б, у карты згулялі. О, ён бы зараз тож разышоўся... Ён бы паказаў, як часамі ўмее ён жартаваць, анекдоты расказваць, асабліва гуляючы ў карты.

І яна б тут... Глядзець на яе, любавацца.

Эх, гэты Яроцкі!..

Абрусамі яскравымі сцелецца белая вуліца. Гоман, тлум, бліскавіцы гуллівага смеху, задорныя выкрыкі, пялёсткамі чыстымі песні званочкаў, рыканне напорнае аўтамабіляў.

Горад жыве.

У горадзе вечарамі жыццё бывае пярэстае, гучнае і б'ецца, кіпіць, як вада на нятушанай вапне. Вечарамі з нор выпаўзаюць начныя стварэнні, у якіх розныя вопраткі і адзін твар, бо ўсе хварбуюцца аднымі хварбамі і жывуць адным жыццём. У жыцці гэтым няма ўздымаў, а ёсць брудныя, калечаныя выбрыкі - на гадзіны кульгава ўскідаецца сэрца, родзіць чорна-лілёвыя радасці. Гэта - прыгожасць жыцця!..

Яшчэ - вечарамі па зырліва асветленых вуліцах на аўтамабілях, на ліхачах, проста на возніках, у шубах, бекешах, у шапках кашлатых ездзяць Яроцкія.

Так ідзе ў горадзе ноч.

Гэта - гніль, парахня.

Каля бліскучага рэстарана Яроцкі загадаў спыніцца.

- Зайдзем павячэраць.

Шчупак другі раз ужо тут, але адчувае сябе нялоўка, раскідана. Праўда, трохі лепш стала, як увайшлі ў асобны пакой, як зачыніліся, асталіся ўтраіх. Нават весялосць пачала ўзнімацца.

Многа пілі. Усе. І Лідачка тож. Яна расчырванелася ўся, і вочы яе заблішчэлі. Прыгажосць яе цяпер нейкая вострая, калючая. У вачах - гуллівы задор, смеласць. Яна бессаромна цалуе Яроцкага, абымае. Перасела к яму на калені, рагоча нядобра так.

Шчупаку ўспомнілася прастытутка - худая, шурпатая. Скомчыў сэрца нейкі цяжарны боль.

Нашто Лідачка гэтак? Такая прыгожая, чыстая - нашто яна брудна так, усё роўна як тыя, што на вуліцы шлындаюць.

А Яроцкі падлівае, прымушае піць. Віхаецца тлум у галаве, нутро ўзбураецца, гатова выліцца ў рогат звярыны ці ў песню гуллівую. Або - у слёзы, горкія, п'яныя слёзы.

Па Лідачцы плакаць трэба. Так, трэба плакаць...

А Яроцкі рагоча. Яроцкі загадаў, каб Лідачка з ім, з Шчупаком, цалавалася.

Як гэта так? Ён з Лідачкай?.. Ён і дакрануцца да яе не важыцца. Яна ж такая прыгожая...

Лідачка сама цалуе яго. Яна села к яму на калені, цягае за бараду, смяецца.

Рукі міжвольна цягнуцца, мацаюць. Горача як!

Лідачка б'е яго па шчацэ і, смеючыся, перасядае к Яроцкаму.

Яроцкі ўстаў. Да яе, як да служанкі:

- Ну, хадзем!

Выйшлі. Дарогай Яроцкі шапнуў Шчупаку:

- Цяпер к чортавай мацеры.

Селі на вазок. Адляцеў злосна-вісклівы званочак.

Шчупак астаўся адзін. Пастаяў хвілінку на месцы і пайшоў, хістаючыся, па вуліцы. Пайшоў шукаць сваю шурпатую прастытутку.

8

Яроцкі не быў тры дні ў канторы. За гэты час ён далікатна цiснуў дзесяткі рук і ў дзесяткі вачэй углядаўся з сяброўскаю шчырасцю, усміхаўся ветла, адкрыта. Ён усюды пакідаў за сабой сімпатыю, яму верылі ўсюды.

Трохі цяжка, непрыемна было. Іншаму хочацца плюнуць у хару, таўхнуць пад сківіцы, бо абрыдлі ўсе, надакучылі. А прыходзіцца скаліць прыветна зубы і ціснуць, трэсці, ціснуць рукі - пульхныя, вялыя.

Гэта - жыццё. У жыцці трэба йграць, трэба змагацца. Каб жыць - трэба быць спрытным, разумным. Трэба рваць з-пад зубоў у людзей ласы кавалак і спажываць яго пад віск, скавытанне гэтых абдураных дурняў.

Гэта - жыццёвы закон Віктара Яроцкага.

Значыць, цэлых тры дні Шчупак не бачыў Яроцкага. Ён турбаваўся, бо ў кнігах лыса бялелі пустыя старонкі, прасілі настойна балансу, а звонкая скрынка з-пад грошай была пустая.

Як увайшоў Яроцкі ў кантору, Шчупак, задраўшы ногі, ляжаў на ложку і глядзеў пустым поглядам у столь. Яго барадзёнка, зусім раскудлычаная, смешным сухім рагаззём недалужна тырчэла ўгару, як клок сена, кінуты на дарозе. Яроцкаму брыдкім здаўся Шчупак; захацелася пхнуць яго выспяткам, як сабаку паршывую.

Але не, няможна. Рана яшчэ, яшчэ гэты дурань

нікчэмны павінен служыць. Трэба і з ім так, як з тымі.

- Здароў, Шчупак! Ну, як ты тут маешся? Па мне замаркоціўся?

- Чакаў цябе. Так жа няможна. Збег невядома куды, а тут - сам знаеш, парадак які.

- Я, брат, рабіў вялікую справу. Я зрабіў тое, што цяпер наша таварыства вырасла ў зусім паважную ўстанову. Вядома - гэта пакуль не ўбачылі нашу кантору й цябе, старшыню і загадчыка гэтай канторы... ха-ха... Ты ведаеш, які ў нас аснаўны капітал? Сто тысяч... Маем пяць прадпрыемстваў і яшчэ тры адчыняем. Здорава? Ха-ха-ха...

- Слухай, Яроцкі, нашто гэта?

- Як нашто? Дурань ты, дурань... Слухай, барада, і разумей вялікую мудрасць жыцця... Мне трэба здаволіць свае патрэбы, мне трэба есці, піць, браць прыгожых дзяўчат. Людзі чамусьці зрабілі так, што ўсё гэта прадаецца за грошы. Значыць - мне трэба грошы. Зразумела табе?.. Цяпер слухай, што я задумаў.

Ён паклаў руку на плячо Шчупаку, нахіліўся і пачаў гаварыць роўным і цвёрдым голасам, спакойна ўзіраючыся ў Шчупаковы круглыя вочы. Шчупак слухаў напружана, зацяўшы дыханне.

Лічбы, лічбы. Грошы, шмат грошай. Столькі, што стане на дваццаць гадоў. Нашто тады гэтая служба, мадзенне? Тады - кватэру лепшую, вопратку... хутру абавязкова, такую, як выстаўлена там, у вакне магазіна. І бялізну таксама... Пархумы... А можа... а можа... сорак гадоў... дык што там? Можна знайсці... такую... не зусім прыгожую, не... ня трэба... каб простая, ласкавая, каб з ёй звіць гняздзечка, каб прытуліцца адно к аднаму...

Які спрытны, які разумны гэты Яроцкі! Мабыць, сама доля паслала яго, каб падняць на ногі старога Шчупака. А колькі ў ім сілы! На яго смела можна пакласціся, ён пераможа ўвесь свет, калі толькі захоча.

Вунь ён які. Вочы якія сталёвыя, цвёрдыя, бровы насуплены, твар - камень. Гаворыць як! Кожнае слова - загад, кожнае слова - закон.

О, які добры ў Шчупака прыяцель! За такім Шчупак пойдзе хоць на край свету. Абы толькі не кінуў, абы не прагнаў. Ды не, не прагоніць. За што? Шчупак будзе слухаць яго, будзе рабіць усё, усё, што ён загадае, будзе служыць яму, як парабак, як сабака...

Яроцкі ўжо не гаворыць. Ён смяецца адкрыта, проста, б'е па плячы Шчупака.

- Ну як, дзед, га? Зробім так?

- Зробім, Яроцкі, зробім! Трэба хутчэй, ведаеш, каб не выпусціць моманту, а то яны - тож ня дурні.

- Правільна... Мы пачынаем...

Яроцкі сеў на стол, пачаў нешта шпарка пісаць. Шчупак сядзеў нерухома на ложку. Гарэла галава. У ёй не думкі, а стрыкатыя, балючыя, як агонь, вобразы-бліскавіцы. Не стоўпіць беднай слабой галаве напружнай навалы гэтых буяных вобразаў. Блытаецца ўсё, аж дрэнна, аж мутарна.

Яроцкі гукае к сабе. Перад ім - напісаная паперка.

- На, падпішы. Гэта трэба, не выйдзе без гэтага.

- А... падпісаць. Нашто?

- Трэба. Ты ж казаў сам, каб хутчэй пачынаць.

Суне Шчупаку ў рукі пяро. Падсоўвае паперку.

- Не, пачакай, прачытаць трэба. А, так... Слухай, Яроцкі, я не магу падпісаць. Гэта значыць, што я адзін за ўсё буду адказваць.

- Ты, як старшыня, павінен падпісаць гэтую ўмову. Не я ж буду падпісваць.

- Не магу я, Яроцкі. Гэта ж відочны падлог, гэта

жульніцтва... Дай мне падумаць хаця...

- Ты баішся?

- Баюся, Яроцкі! Не буду хавацца, баюся, так...

У Яроцкага ў вачах востры агонь. Вусны сціснуў, яны ледзь прыметна дрыжаць. А потым - дабрадушна смяецца, па плячы Шчупака лэпае.

- Ты смешны, Шчупак. Няўжо ты не пэўны ўва мне? Няўжо ты мне не можаш паверыць? Ха-ха... Дзівак! Калі што, дык я тож не выкручуся... На, падпішы, усё роўна...

Шчупак падпісаў. Ён не мог не падпісаць - Яроцкі добра знаў гэта. Момант развагі? Гэта што ж, можна. У яго ж сумленне, ха-ха... Падлог, жульніцтва...

Шчупак адышоўся, зноў сеў на ложак. Ці гэта здалося яму, ці сапраўды ўслед засмяяўся Яроцкі жудасным смехам-сіпеннем? Не, гэта так, шуміць галава. Вунь ён сядзіць - нерухомы, сур'ёзны, думае нешта. Гэта здалося.

О, Шчупак верыць Яроцкаму!

9

Дзве дзяўчыны-прыяцелькі, лежачы разам у ложку, сагрэўшыся шчыльнаю блізкасцю цел і гарачым хваляваннем расчуленых сэрцаў, могуць правесці ў палкай, абрыўчатай гутарцы цэлую ноч. Так. І гэтая ноч потым здаецца нейкім трызненнем, чмутой, яе не ўспамінаюць. Бо дзянное святло, цвярозае, як старая бабулька, не родзіць ужо тае п'янае шчырасці, таго беспрычыннага жаркага ўздыму. Уначы, толькі ўначы плачуць дзяўчаты, абнімаючы адна адну, цалуючы мокрымі вуснамі, і ўначы толькі смяюцца поўным нутром, схаваўшы твар у падушку.

Так праводзіла ноч адну Лідачка з сваёй прыяцелькай

Нінай.

Ніна: статная, зграбная дзяўчына, твар даўгаваты, занадта чырвоны, вочы вадзяна-блакітныя, нос даўгаваты. Я б сказаў - непрыгожая. Прыгожая ў Ніны каса - даўгая, таўстая, мякка-русая. Касу Ніна заўсёды спускае і, калі гутарыць з кім, перакідае наперад.

Лідачка асталася начаваць у Ніны. Як ляглі, сперш патузаліся (каб сагрэцца), потым абняліся туга і пачалі цалавацца. Пастанова: не спаць цэлую ноч, а гутарыць. Усё, усё чысценька адна адной расказаць.

Што Ніна будзе расказваць? Яна зусім нічога не ведае, у яе ў жыцці не было нічагуткі. Яна нават яшчэ не кахала, і яе ніхто не кахаў. Во Лідачка! О, ёй ёсць аб чым гаварыць. Хай толькі слухае Ніна, уважліва слухае, ды яшчэ прысягне хай спачатку, што ніколі нікому аж да саменькай смерці не скажа ні слова.

- Ніначка, любая, ты не ведаеш, як гэта добра. Ён мяне дужа кахае. Сапраўды. Я й сама раней думала, што... ну, упадабалася троху, думае: «Дзяўчына нішто, можна пагуляць... так сабе, жартам». Аж не, сапраўды кахае. Я ўжо ведаю, я адразу бачу. Каб ты ведала, Ніначка, як ён часамі глядзіць на мяне. У-у-у, вочы гэта чарнюшчыя, як вугаль, ды блішчаць-блішчаць... Ён часамі возьме мяне на рукі ды носіць, як дзіцянё... Далібог, Ніначка... Смешна так, хм... Ён моцны, дужа моцны, у яго рукі - проста жалезныя. Сапраўды. А прыгожы які... Ты бачыла? Я таксама яго дужа кахаю... Во... во, як кахаю. Ніначка, дзетачка, мне дык заўсёды хочацца яго цалаваць. Далібог... Здаецца б, цалавала, цалавала, цалавала... усё жыццё, во так... во... во... Нінка, я зусім дурная, сапраўды. Гавару немаведама што. Але я зусім рэдка яго цалую. Ого! Няхай ён мяне, калі хоча, а я і хачу, ды ня буду. Во!..

- Лідачка! Раскажы, як ты з ім...

- Што ж табе расказаць? Ну, мы з ім катаемся часта. Паедзем за горад, далёка-далёка, там адзін снег, кругом бела-бялютка. Ведаеш, гэта дужа прыемна... Пуста,

нікога няма, адно поле. Ён так моцна, моцна абыме, прытуліць... І не холадна ні-ні... Раней дык ногі мёрзлі. А цяпер у мяне цёплыя боцікі... Ты бачыла мае боцікі? Праўда, любенькія? Ну, вось... А потым заедзем куды ў рэстаран. Вячэраем, п'ём віно, шампанскае... У яго, ведаеш, дужа многа грошай. Ён багаты...

- Лідачка, родненькая... я, далібог, нікому не скажу... скажы, ці ты... аддалася?..

Лідачка хавае саромліва твар у падушку. Гаворыць глуха, ледзь чутна:

- Ага!

І раптам хапае Ніну, абымае парыўчата.

- Нікому не скажаш?

- Што ты! Нікому ў жыцці. Толькі, Лідачка, ты раскажы... раскажы, даражэнькая...

Лідачка прыхіляе вусны да самага вуха і шэпча. Потым часінку моўчкі ляжаць, думаюць кожная сваё. Ніна нясмела пытаецца:

- Ці ён з табою ажэніцца?

- Ня ведаю. Ды мне ўсё роўна. Цяпер не глядзяць на гэта. Гэта раней дык каб абавязкова выскачыць замуж. А цяпер - інакш. Ты яшчэ ня ведаеш, я табе зараз скажу. Цяпер галоўнае, гэта - пажыць. Так пажыць, каб было што ўспомніць. Ніначка, ну што за карысць, калі я выйду замуж? Што тут прыгожага? А так - весела, радасна, добра. Жывеш і не прымячаеш, як цягнецца час. А каханне... гэта ж такое шчасце, такая ўцеха, каб ты ведала толькі. Ну, калі іншая непрыгожая, брыдкая, дык хто на яе і паглядзіць. Такая ўжо доля яе нешчаслівая. Яна й век пражыве, а не пазнае, што значыць - кахаць... Ніначка, дзетачка, што ты? Ты плачаш? Чаго? Кінь, сапраўды... Ты таксама можаш знайсці, хто цябе пакахае, далібог. Думаеш, ты зусім непрыгожая? Што ты! І ня гэткіх кахаюць. Ну, кінь, дзетка, не плач, а то й я зараз зарумзаю... Знаеш што,

Ніначка? Я цябе пазнаёмлю з таварышам Яроцкага. Праўда, ён паджылы, але ніштo яшчэ... Ты яму загадай, каб ён зголіў бараду, дык зусім будзе прыгожы. Мы тады разам будзем гуляць, будзем катацца, куціць, у тэатры хадзіць. Ну кінь, Ніначка, не плач... Як табе не сорамна... Кінь, а то і я... зараз... таксама... зап...ла...чу...

Уначы, толькі ўначы плачуць звычайна дзяўчаты-прыяцелькі, абнімаючы адна адну, цалуючы мокрымі вуснамі.

10

Назаўтра ўвечары Шчупак сядзеў у Лідачкі. Адчуваў сябе так, як аматар-актор, што першы раз выйшаў на сцэну. Дзіва! Ці думаў ён калі, што ім зацікавіцца маладая дзяўчына! Самая сапраўдная прыгожая дзяўчына!

Яна прыгожая. Вядома, не такая, як Лідачка, бо такіх і наогул няма больш нідзе. Але і ў яе вочы блакітныя, чыстыя, і ў яе вусны, як журавіны. А косы дык лепш, як у Лідачкі.

Шчупак не глядзіць на яе, неяк страшна. Толькі так спадкрадня, няўпрыкметку, каб і яна і ніхто не заўважыў. І гаварыць з ёй не важыцца. З Лідачкай, дык з гэтай ніштo - складна, прыемна выходзіць. А з ёй? Аб чым з ёй гутарыць трэба?

Яроцкі шкеліць, пад'юджвае:

- Шчупак! Ты, як ішоў з канторы, не праглынуў тую лінейку, што вісела на сцяне ля вакна?

Шчупак наіўна:

- Не.

- Дзіўна. Чаго ж ты сядзіш так проста, як кол?

Усе рагочуць. Шчупак сарамліва гарбаціцца.

- Чорт гэты Яроцкі. Што ён выгадвае?

А Яроцкі зноў:

- Шчупак! Да цябе не прыходзіў сёння адзін трубачыст?

- Трубачыст? А што яму трэба?

- Ды ён пытаўся, ці не прадасі ты сваю бараду, памяло яму трэба зрабіць?

Зноў рогат. Шчупак чырванее. Рука міжвольна цягнецца к барадзе. Рогат мацнейшы. Шчупак не ведае, што рабіць, і лае ў думках Яроцкага.

Горш за ўсё, калі ўвушшу прасакочыць рассыпчаста-звонкі смех Ніны. Тады не сядзіцца на месцы, хочацца нешта зрабіць, паказаць, што не такі ён зусім, як яны думаюць, што й ён умее сказаць, жарт спрытны выкінуць.

Перад тым як разыходзіцца, усе выйшлі на вуліцу. На дварэ цёпла, адліга. Яроцкі паспрабаваў, ці добра комчыцца снег, і шыбнуў у Лідачку. Тая назад. Пачалі ў снежкі гуляць, абудзілі жывой сумятнёй цішу соннае вуліцы.

Шчупак гуляў вельмі нязграбна, і таму напаследак усе на яго навалiліся, засыпалі снегам чыста ўсяго. Ён і не адбіваўся. Хай, усё роўна. Прапала ўсё. Калі й была ў Ніны якая цікавасць, дык ужо й следу не асталося. Хутчэй бы толькі дахаты.

Пачалі развітвацца. Ніна папрасіла праводзіць яе, і Шчупаку выпала йсці.

Доўга маўчалі, Шчупак, як ні тужыўся, нічога прыдумаць не мог, каб сказаць, каб пачаць гутарку. Урэшце ён успомніў, што перш-наперш трэба пад пашку ўзяць - пачынаюць звычайна з гэтага. Ён набраў для храбрасці поўныя грудзі паветра і сказаў надзвычайна ласкавым тонам:

- Можна вас?..

Яна нібы ў задзіўленні на момант к яму абярнулася.

- Калі ласка.

Ён узяў яе за руку так асцярожна і квола, як звычайна бяруць гадзіннік, каб паглядзець на расчынены механізм.

- Як вам падабаецца сёння пагода?

- Нішто, добрая. Цёплая, можна хаця прайсці, пагуляць. А то цалюткі дзень сядзіш, працуеш...

- Вы многа працуеце?

- Я вучуся і, апрача таго, бяру розную работу, каб зарабіць што на пражытак. Але я люблю працаваць, мне няцяжка.

- А я дык зусім не люблю. Мне дужа надакучыла працаваць... Я, мажа, і зусім кіну...

- Як гэта? А жыць вы з чаго будзеце?

Шчупаку дужа хочацца ўсё расказаць, усе свае патаемныя думкі-мары, што разрасліся пышнай рунню з насення, кінутага шчаслівай рукой Яроцкага. Гэтай дзяўчыне ён усё б расказаў, бо зусім яна простая і ласкавая. Але не, няможна. Хто яе ведае. Лепш пра яе распытаць.

- Скажэце, Ніна, вы адна жывяцё ці ў сям'і?

- Адна. Сям'я мая на вёсцы, я ўжо год нікога не бачыла. Ёсць тут знаёмыя, я да іх адразу прыехала. Потым паступіла вучыцца, стала шукаць работы.

Яна разгаварылася і жвава, з дзявоцкай паспешнасцю і бессыстэмнасцю расказала яму ўсё жыццё сваё. Потым ён пачаў расказваць. Нічога не хаваў, гаварыў аб усім, што было ў яго несамавітым жыцці. Дый як не сказаць аб усім, калі яна так уважліва слухае, так спагадае яму?

Ці быў хоць раз у жыцці ў яго гэткі выпадак, каб староннні, чужы чалавек так чула, так мякка прыслухаўся да яго шчырых прызнанняў?

Ён і сам урэшце расчуліўся, самому стала шкода сябе.

Ну, што ў яго было светлага, добрага? Хто хоць раз сагрэў яго адзінотнае сэрца? Шэрасць, мадзенне, вечны смутак, нудота.

Балюча расчулены сваімі апавяданнямі, сваімі глыбока журботнымі думкамі, сціх Шчупак. І была ў сэрцы растопленым шчымлівая боль і шчымлівая радасць. Соладка й добра было.

У сінява-чорнай начы рассыпаўся свінцом шопат кропляў, што густа сцякалі са стрэх. Было ў гэтым шопаце нешта чужое, настойнае, як у слюнява-злосным маленні старца-калекі. І мокрая непрытульнасць гэтага шопату прыціскала Шчупака да Ніны, напінала салодка-цёплыя струны блізкасці.

Што думала Ніна? Што адчувала? Хто яе ведае! Можа, у змроку мігцела ёй плямай балючай барада Шчупака? Мо ўспаміналіся шчырыя словы расчуленай Лідачкі - «ты яму загадай, каб згаліў бараду, - зусім будзе прыгожы»?

Маўчала. Ішла. Але, падыходзячы к дому, замарудзіла крокі, ласкавей прыціснула Шчупакову руку. На развітанне сказала працяжліва, глуха:

- Заходзьце ка мне калі-небудзь...

І, каб падкрэсліць значнасць гэтых слоў, ураз павярнулася й знікла.

У паўночнай слюнявай шэрасці Шчупак рэзка адчуў сваю адзіноту. Быццам ураз вакол яго вырасла халодным правалам чорная пустач.

Але закапала нешта на сэрца - нешта агнёвае і цягуча-салодкае, успеніла сэрца напорным уздымам.

У волкай цемры, у свінцовай хлюпоце занырала паспешна, нервова яго карабатая постаць.

Эй, Шчупак, Шчупак! Чаго ён так разагнаўся па слізкай дарозе? Чаго ён рукамі махае шырока так, чаго галаву так утупіў? Ці помніць ён, што йдзе дахаты, што там холадна, на падлозе анучкі трэба сушыць (8 штук усяго), што заўтра кантора - сухая, шэрая, што Яроцкі робіць страшную злачынную справу - яго робіць злодзеем, жулікам?..

Ці не ўзбуяла сэрца старое? Ці не ружовы тлум у старой галаве?

Эх, Шчупак, Шчупак!..

11

Радасна-ціхае сонца сыпецца бледным праменнем скрозь іскрыстыя шыбы і цёпла сцелецца па падлозе - рэдка й зыбуча. Празрыстасць ціхая ў сонцы, празрыстасць і ў шыбах іскрыстых і там, за вакном, у белі бліскучай.

Калі сонца так мірна й спакойна цалуе падлогу і калі ў ката, што выгінаецца млява на цеплаватых квадратах, празрыста свіціцца ўзбітая шэрсць (зіма, мароз на дварэ), тады й на душы ціхая празрыстасць, спакойная ласка. Лідачка ў такія часіны спявае ціхую песню («Зорка Венера»), Лідачка кідае кніжку і поркаецца ў старых пажоўклых паперах. Там лісты - радасць і смех маладосці - празрыстыя, ружовыя ўспамінкі.

Цяпер Лідачка тож спявае ціхую песню і шые сабе новую сукенку.

Як гэта радасна - шыць новую прыгожую сукенку, у якой потым убачыць любы! Ён убачыць і ўсміхнецца - ласкавы, светлы, - залюбуецца. Здасца яму больш свежым яе хараство, больш яскравым, гарачэй будзе ён цалаваць. А яна - шчаслівая - прытуліцца да яго, абаўе

яго ласкай бязмернай, будзе ўзірацца бясконца ў шаўковыя вочы яго, будзе гарэць чароўнай пяшчотай, адданасцю.

- На, любы, бяры, калі хочаш, і мяне і гэту новую, прыгожую сукенку!..

Сёння свята. Таму за сцяной чуваць крокі Горскага. Ён дома і, як заўсёды, - працуе. А мо думае толькі? Мо аб ёй думае? Ці думае ён калі аб ёй?

Пэўна думае. Ён цяпер ніколі з ёй не гаворыць, ён сярдзіты такі ўвесь час, маўклівы, як воўк. Ён злуецца на яе, а значыць - думае аб ёй. Так.

А Лідачка на яго не злуецца. За што? Што ён не знае, не разумее шчасця яе? Куды яму! Ён такі сур'ёзны, сталы, ён і гаварыць не ўмее зусім пра каханне. Ён не любіць, калі яму дакучаюць, заняты заўсёды, гаворыць толькі аб сур'ёзным.

А Лідачка дык раней любіла дражніць яго. Яна часта хадзіла ў яго каморку і перашкаджала яму працаваць. Ён тады выганяў яе. Аднаго разу ён проста й сур'ёзна, без ніякае ўсмешкі, узяў яе на рукі, вынес з пакоя і прынёс да маткі.

- Наце вашу дачку і не пускайце яе ў мой пакой, бо яна мне перашкаджае.

І пайшоў моўчкі назад. Смешны! Даўганосы!..

Цяпер - дык Лідачка ніколі не ходзіць да яго. Неяк страшна, дзіка. Каб ён цяпер выгнаў яе... можа б, яна і заплакала нават...

Роілам скомчылася на каленях швіва. Рукі млява акунуліся ў хвалі матэрыі. У вачах - празрыстая задуменнасць. Казытае сэрца лёгкі павеў успамінаў нядаўных, сее пялёсткі мяккай пяшчоты.

Не то сум, не то радасць.

Віктар, Віктар...

- Лідачка!

Гэта глухі, здушаны сцяной голас Горскага.

- Што?

- Зайдзецеся да мяне на хвілінку, пагутарым.

Да яго? Гутарыць? Не, гэта не проста так, ён нешта хоча сказаць.

Як увaходзіла, білася сэрца. Ад цікавасці і ад трывогі. Увайшла ціхая і сур'ёзная, мякка падняла на яго марудныя вочы, налітыя ціхім чаканнем: што скажа?

Ён ходзіць узад і ўперад, цвёрда, важка становіць нагу, быццам падкрэслівае правільнасць думкі свае. На твары звычайная ўглыбленасць, сур'ёзнасць. Прыгожы ён ці непрыгожы? Нос усё-ткі даўгі. Брыдкі нос.

Сеў. Ага, і ў яго можа твар пакрывіцца ад абурэння схаванага, і ў яго ў вачах мітушэнне? І нага вунь як дрыжыць у калене. Хвалюецца ён.

Горскі пачаў гаварыць сціснутым, быццам скрозь зубы, голасам:

- Мне, Лідачка, дужа трудна гаварыць з вамі аб тым, аб чым я хачу і аб чым трэба з вамі пагутарыць. Я баюся, што вы растлумачыце йначай мае словы, дасцё ім няправільны сэнс і, самае галоўнае, знойдзеце ім такую прычыну, якая, безумоўна, будзе абразнай для мяне.

- Я вас не разумею.

Голас Горскага сцвярдзеў, стаў сухім, аднатонным.

- Я буду гаварыць пра Яроцкага, і вы можаце падумаць, што я раблю гэта з зайздрасці.

Чамусьці Лідачцы сорамна стала. Нядобра так, прыкра. Чула, як набягае на твар хваля чырвані. А Горскі далей гаварыў-адсякаў цяжкія дзіўныя словы. Кожнае слова - удар па ўзрушаным сэрцы. Сухі ўдар і востры.

- Так. Я вас люблю. Гэта - бадай што не каханне, такое, як разумеюць звычайна. Я люблю вас, як дзіця, можа, прывык толькі, я сам у гэтым добра не разбіраюся. Ну, вось... Пачынаю з прызнання. Гэта смешна, так?.. Я гавару гэта затым, каб яшчэ больш было яснасці ў нас... Вы верыце мне, што я не маю ніякай асаблівай мэты, што хачу гаварыць з вамі проста па дружбе?

Лідачка маўчала, утупіўшыся.

- Верыце ці не?

- Я, т. Горскі, заўсёды вас паважала. Чаму вы пытаецеся?

- Добра. Цяпер да справы. Я бачу, што вы кахаеце Яроцкага, што вы захапіліся ім. Гэта дармо, гэта справа пачуцця, як кажуць, справа сэрца. Я хачу толькі адкрыць вам вочы на тое, што выяўляе сабой гэты Яроцкі. Вы яго не знаеце, лічыце не за таго, хто ён ёсць, і, мне здаецца, гэта прычына вашага захаплення. Вам трэба схамянуцца, Лідачка, бо вы на дарозе да згубы.

Горскі змоўк на хвілінку. Лідачка суха шапнула белымі вуснамі:

- Кажэце далей.

Думала:

«Хай гаворыць усё да канца. Ёй баліць, у яе сэрца гатова разарвацца, у яе горла даўкім комам сціскаецца. Але хай сабе, хай гаворыць. Ён жа не бачыць мукі яе, яму не баліць... Толькі чаму так суха ён, неспагадна? Чаму сярдзіта так, быццам сварыцца?..»

- Вас захапіў яго бляск, вас інтрыгуе яго незвычайнасць, арыгінальнасць. Гэта - надворнае ўсё, гэта - штукарства, ігра артыстычная. О, ён куды прасцейшы, ён зусім просты, звычайны. Такіх, на жаль, яшчэ нямала ёсць. Іх усюды можна сустрэць, толькі ў вопратках розных. Грамадства з імі змагаецца, бо яны яго ворагі, яны сваім звярыным індывідуалізмам падрываюць калектыўную злучнасць грамадства, дапамагаюць развіццю

антыграмадскіх інстынктаў. Гэта дэфектыўныя выродкі чалавецтва, гэта - законны плод буржуазнага ладу, гэта яго спадчына нам, падарунак.

Лідачка слухала моўчкі, утупіўшы вочы. Уваччу - Віктар, шаўковыя, чорныя вочы. Ён - вырадак? З ім змагаюцца? Хто? За што? Каму ён зрабіў што нядобрае? Дзіўна Горскі гаворыць, не зразумець яго... Лідачка чакала нечага іншага. Страшнейшага чакала. Цяпер ёй нават лягчэй, цяпер яна гатова й спрачацца. Ну што ж там такога? Віктар таксама казаў, што ён адзін, што не прызнае грамадства. Ён так прыгожа казаў, ён захапляў сваёй смеласцю, сваёй прыгожай рызыкай.

І Лідачка пасмялела. Яна ўжо з усмешкай - з хітраватай гарэзлівай усмешкай глядзела на Горскага, на яго нос, так смешна нацягнуты важнай сур'ёзнасцю. Хацелася самой гаварыць, здзівіць Горскага нечаканай заявай.

- Т. Горскі! Я шчыра дзякую вас за тлумачэнні, але для мяне гэта не навіна. Я шмат гаварыла з Яроцкім і знаю яго погляды на жыццё. Па-мойму, нічога тут няма страшнага. Я блізка што згодна з ім. Чалавек - эгаіст па сваёй уродзе, і ён такім павінен быць.

Лідачка наўмысля падкрэсліла апошнія словы і дэманстрацыйна, задорна зірнула на Горскага. Горскі ўстаў, пахадзіў па пакоі. Спыніўся і паглядзеў на яе вострым ледзяным поглядам.

- Вашы словы для мяне тож не навіна. Я іх чакаў, яны падкрэсліваюць правільнасць маіх думак. Ха-ха! Значыць, вам падабаюцца гэткія людзі, вы гатовы далучыцца да іх поглядаў на жыццё? Вось у гэтым якраз і памылка ваша, ад якой мне хацелася вас перасцерагчы. Лідачка, мне не хацелася б гаварыць груба і жорстка, вы мяне выбачайце... Вы ведаеце, як завецца на мове грамадскае думкі Яроцкі? Ведаеце, хто ён такі?

Горскі спыніўся. Гэта наўмысля ён так, каб мацней узяць Лідачку. О, Лідачка гэта разумее. Але - няхай, яна вытрымае. Яна здолее выслухаць да канца яго сухія

жорсткія словы.

- Яроцкі - жулік. Так. Самы звычайны. Ён - злодзей, які толькі дзіўным выпадкам не сядзіць у турме. Вы гэта ведалі?

Кожнае слова з свінцовым націскам. Кожнае слова - удар. Быццам - кат, быццам наўмысля хоча мучыць, ірваць азнібелае сэрца.

Але - як ён смее? Хто даў яму права так гаварыць? Хто дазволіў яму абражаць яе любага, таго, хто так многа ёй даў, праз каго яна так глыбока, так моцна шчасце пазнала?..

Віктар! Любы Віктар! Каб быў ён тут, каб чуў сам гэту абразу, сам сябе абараніў! Бо яна ж зусім слабая, яна не здолее быць яго абаронцам.

А як жа тукае сэрца, як кіпіць унутры, як хочацца кінуцца зверам на іх, на ўвесь свет, на ўсіх, хто супроць яе мілага, хто так абражае яго.

- Гэта няпраўда. Вы ілжыцё! Вы наўмысля хочаце яго ачарніць. Гэта... гэта... нядобра рабіць так.

Горскі стаіць перад ёй, моўчкі ўсміхаецца. Усмешка гэта нутро ледзяніць, цяжкая яна, як гнёт стопудовы.

- Гэта лёгка давесці. Ён атрымлівае сорак рублёў у месяц. Значыць, усе гэтыя гулянкі, увесь гэты бляск ён дасягае зладзействам. Ён - казнакрад. Гэта першае...

Не, досыць ужо. Яна нічога не хоча больш слухаць, яна больш не вытрымае. Яна не верыць, не верыць... Гэта - наўмысля, гэта па злосці... Якія нядобрыя ўсе! Што ім трэба ад яе, каму яна перашкаджае? Нашто так мучыць, так здзекавацца?

Горскі сядае з ёй поплеч. Ён пытаецца ўжо зусім іншым - мяккім, пяшчотным голасам:

- Чаго вы плачаце, Лідачка?

Яна плача? Яна й сама не заўважыла. Трэба стрымацца, не трэба паказваць яму свайго пачуцця.

- У мяне... баліць... галава... Я пайду лягу...

У хаце нікога няма. Як добра можна паплакаць, аддацца нястрымана свайму пачуццю, свайму гору! Легчы на ложак, уткнуцца тварам у падушку і плакаць, плакаць.

Скрозь празрыстыя шыбы сыпецца мякка-празрыстае сонца, сцелецца па падлозе дрыготнымі жоўтымі плямамі.

Ад сонца ў ката празрыстая шэрсць, і таксама празрыста свіціцца золатам каса Лідачкі, што недалужна звісла з ложка.

Кот шаўкова курлыкае і гуляе з Лідачкінай касой.

12

Вось успамінак мой, аўтара. Ён нам прыдасца як вобраз для ўразумення настрою Яроцкага.

Гэта з дзяцінства яшчэ. Тады і ў маіх вачах быў чысты блакіт, тады й мае валасы так віліся, як белыя хмаркі на сонечным небе.

Так мне казалі. А помню я во што.

Ясны летні паўдзён. Здаецца, што сонца зусім спусцілася на зямлю і расплылося - густое, пякучае, абліло ўсё чыста варам кваціcтым. Усё застыгла, быццам самлела, быццам аддалося ў душных абнімках палкага сонца пераліўчаста-цягучай млосці.

Сад разлівае салодкі густы арамат. Арамат гэты звонкі, жывы, бо ў ім распусцілася і напорна-траскучае верашчанне скачкоў, і блакітны званочак песні жаўронкавай, і масляністы клёкат сялянскіх вазоў там недзе, на вёсцы.

Помню, што я ў той паўдзён прыслухаўся першы раз да ўрачыстасці прыроды. Кажу «прыслухаўся», бо няма ж таго слова, якім можна выказаць стан дзіцяці, калі яно ўсё раскрываецца, як пялёсткі нейкай казачнай кветкі, каб уліць, увабраць у сябе песню жыцця, каб злавіць сваёй чуласцю кожны пераліў урачыстай гармоніі.

Я стаяў зачарованы. Мне здавалася, што і ўсё навакол зачарована, што таму й самлела ўсё чыста, што й сам я зараз самлею.

І ў гэты момант я пачуў над сабой звонкі імпэтны гуд. Я не знаў, дзе ён, адкуль, ці гэта пчолы, ці так што - я не разважаў. Адно чуў, што гуд гэты не зліваецца з той агульнай дзівоснай гармоніяй, што ён рэжа яе, дзіка праз яе прадзіраецца.

Мне стала страшна. Я з жахам прыслухоўваўся, як расце гэты гуд, як набліжаецца. Я хацеў уцячы і не мог, бо не знаў, куды ўцякаць, у які бок. Я стаяў і чакаў. Я гатоў быў кожную хвіліну закрычаць, падняць дзікі шалёны гвалт, зваць на ратунак.

А гуд усё рос, усё гусцеў і шырэў. Здавалася, ён пастулова ўпарта абкружае мяне, што насуваецца ён разам з усіх бакоў - магутны і злосны, бязлітасны. Яшчэ момант - і спасцігне, абаўе, увап'ецца ў цела болем страшэнным.

Урэшце я не стрымаў. Я кінуўся ніц у траву і заплакаў. Плачам я хацеў заглушыць гэты гуд, але ён настойна ўрываўся ў вушы і паліў нутро агнёвым спалохам. Я біўся ў траве падстрэленай птушкай, я плакаў, крычаў, ахоплены жудасцю.

Потым мяне падняла маці і заспакоіла. Якраз над маёй галавой на яблыні звіўся пчаліны рой.

Мяне тады не ўкусіла ніводная пчолка. Гэта, можа, затым, што тады ў вачах маіх быў чысты блакіт, а валасы так віліся, як белыя хмаркі на сонечным небе?

Пасля мне смешна было. І цяпер смешна. А расказаў я

гэта толькі затым, каб даць вобраз настрою Яроцкага.

Быў адзін дзень, калі Яроцкі ў гарачай жыццёвай сумятні, у пярэста-кіпучай штодзёншчыне раптам пачуў небяспеку. Ён не знаў, дзе яна, адкуль насуваецца, але чуў яе ясна, выразна, як гудзенне звонкае пчол у душны паўдзён. Ён нутром пачуў небяспеку.

Чарвяком едкім, назойлівым звіўся страх у грудзях. Зразумеў Яроцкі, што трэба канчаць тут, трэба сябе ратаваць.

Але з чаго пачынаць? Адкуль чакаць небяспекі? Гудзіць яна недзе, навісла над галавой гнётам злосным, уедлівым, пагражае невядомай, грознай навалай.

Яроцкі рэдка ў канторы стыкаецца. Вечарамі - квяціста-атрутны бляск гуллівай распусты. А ўдзень ён ходзіць па шумлівых вуліцах горада, слухае, прыслухоўваецца да напружана-жывога, цвярозага, гарадскога жыцця. Яно - чужое яму, нялюбае, нуднае. У ім няма чаду, яно яснае, белае. Горад удзень - не Яроцкага.

Удзень вуліцы горада перасыпаны звонкай паспешнасцю. Ідуць, перабягаюць, спяшаюцца - маладыя, старыя, важныя, простыя, з партфелямі, без партфеляў, з вусамі, з барадамі, без вусоў і барод. На хаду звіваюцца гутаркі - сціслыя, паспешнасцю разарваныя.

Удзень у людзей розныя твары, кожны твар - сам па сабе, бо дзень не любіць хварбы густой, што пляшывіць твары мёртвай яскравасцю. Удзень хварбы толькі купляюцца.

Яшчэ - удзень у горадзе кажуховымі плямамі ўплятаюцца дужыя спіны. Гэта - вёска.

Вёска: жніўныя песні, як ядраны звон вячэрняй зары, масляністы клёкат сялянскіх вазоў.

Горад: сталёвыя ўзмахі машын, імпэтна-разгонны лёт празрыстага паса.

І яшчэ горад - сінтэз жніўных песень і сталёвых узмахаў.

Горад удзень - не Яроцкага. Ён нудны яму, бо няма чаду. Ён чужы і далёкі яму. Мо затым і чарвяк гэты ўедлівы звіўся ў грудзёх? Мо таму й гудзіць гудам трывожным небяспека няясная? Дзе яна? Адкуль набліжаецца?

Надвячоркам неяк Яроцкі сустрэў у горадзе Лідачку. Яна парыўчата схапіла яго за руку. У яе блакітных вачах дрыжэла цяжкае непаразуменне. Боль, вострая мука гарэла ў вачах.

Яроцкі чакаў запытання. Яна звярнула ў бязлюдную вуліцу.

- Віктар, скажы мне... Гэта ж няпраўда? Гэта налгалі мне, так?

- Я нічога не ведаю.

- Віктар! Знаеш, што мне казалі? Мне казалі, што ты... што ты толькі сорак рублёў у месяц атрымліваеш... што ты... дастаеш грошы...

- Ха-ха-ха! Вось ты аб чым? Магу цябе заспакоіць, усё гэта няпраўда. Я атрымліваю сорак рублёў, але штомесяц мне прысылае брат, ён служыць у Маскве... А ты ўжо й паверыла?..

- Не-не... Я не паверыла... Я так мучылася... Як мне добра цяпер... Любы ты мой, дарагі... Ну, ці моцна люблю я цябе, га? Як ты думаеш?

Яна весела лапатала, радасна тулілася да яго, як дзіця да роднае маткі. Блакітныя вочы гарэлі ўжо шчасцем, здаволеннем.

- Віктар! Пойдзем зараз да нас... Ну, пойдзем, зрабі гэта для мяне... Я дужа хачу, каб ты прыйшоў... Я пакажу гэтаму даўганосаму!..

Яроцкі паморшчыўся: не хочацца йсці. Але не пайсці,

дык патраціць веру ў яго. Яшчэ рана... На апошнія дні яна трэба, бо трэба хмель, трэба чад.

Марудна цягнуўся Яроцкаму гэты вечар. У пакой, раней такі ласкавы, ветлы, цяпер халоднай шчылінай непрытульнасць уелася. Матка зацята маўчала, сярдзіта схіліўшыся над швівам. Раз-поразу ўздыхала - густа, дэманстратыўна. Знае нешта й яна. Нават малы і той не дурэе: стуліўся з катом на канапе, не лезе к Яроцкаму.

Толькі Лідачка - вясёлая, жвавая - звініць бязрупатным смехам, дурэе, гарэзуе, як і раней. Яна не зважае на матчын настрой, бо добра ведае, чаму матка так сярдзіта схілілася над швівам. Смешная мамка. Яна ж не ведае, што гэта няпраўда, што Віктар бязвінны, зусім бязвінны. Глупства. Як пойдзе Яроцкі, Лідачка ўмомант разгладзіць маршчынкі на мамкіным твары. І добра пасмяюцца тады яны разам.

Нядобра толькі Лідачцы стала, як у пакой увайшоў Горскі. Пачулася вострая напятасць, напружанасць. Быццам унёс з сабой Горскі халоднасць нейкую - сухую, жорсткую, якая прыкра ўсіх шкрабанула, абудзіла ўва ўсіх настарожанасць.

Горскі прывітаўся з Яроцкім, але рукі не падаў. Лідачка ўбачыла, як нервова трасуцца яго вялікія рукі. Яшчэ ўбачыла ў Яроцкага ў чорных глыбокіх вачах зеленаваты агоньчык. Скаланула сэрца трывога. Чула, што нешта будзе - страшное, нядобрае.

Горскі першы пачаў.

- Вы яшчэ не паехалі?

- Як бачыце. Яшчэ тут марынуюся.

- Ну, як вашы поспехі?

- О, шчасце заўсёды са мной. Яно мяне любіць, бо і я таксама люблю яго і ўмею яго даставаць.

- Так. Гэта не кожнаму ўдаецца. Каб лёгка даставаць

тое, што вы завіцё шчасцем, трэба мець асабліваю спрытнасць.

- Ха-ха! Гэта правільна. І галоўнае - розум патрэбен. І сіла таксама, каб перш за ўсё звольніць сябе ад тых забабон, якімі аплецен цяпер чалавек, якія для дурняў з'яўляюцца непарушнымі законамі...

- Задушыць грамадскія пачуцці, што тысячагоддзямі ўзгадаваліся ў арганізме чалавека, скінуць культуру і стаць голым зверам, які перагрызае горла такому ж, як ён, каб адабраць кавалак свежага крывавага мяса.

- Яшчэ раз правільна. Прыгожасць жыцця ў натуральнасці. Чалавек - звер. Моцны перамагае слабога, моцны бярэ ў жыцці лепшы кавалак.

Яроцкі гаворыць з тонкай усмешкай. У вачах, востра прыжмураных, жвава мільгаюць агоньчыкі. Горскага твар нерухомы, застыглы. Калі ён гаворыць, здаецца, што робіць фізічную справу; здаецца, што словы яго маюць пэўную форму, што гэта не словы зусім, а фігуркі жалезныя, цвёрдыя.

Горскі стаў хадзіць па пакоі. Яроцкі вадзіў за ім сваю тонкую ўсмешку.

Раптам Горскі крута спыніўся. І ў яго нібы ўсмешка на вуснах прабегла - крывая толькі, жорсткая. І ў яго вочы прыжмурыліся, бліснулі едкай пагардай.

- Слухайце, грамадзянін Яроцкі. Я хачу шчыра з вамі пагутарыць. Нашто гэтыя гучныя фразы, нашто гэтае дутае геройства? Я ж вельмі добра ведаю, хто вы такі...

Яроцкі міжвольна стуліўся, сабраўся ўвесь у камок, як звер, што пачуў небяспеку.

- Аб чым вы хочаце гутарыць?

- Нават не гутарыць... проста мне хочацца маску садраць з вашага твару. Я вам проста скажу па-мужыцку. Нашто разводзіць філасофію, калі вы самы звычайны прахвост.

Яроцкі ўскочыў. Увесь закіпеў, затросся.

- Што вы сказалі? Гэта абраза!

- Не абражайцеся. Вы маеце досыць розуму й сілы, каб звольніць сябе ад забабон. Абраза - гэта ж адны забабоны.

Лідачка памкнулася нешта сказаць. Яе спыніла матка. Старая дрыжэла ад гневу, доўга бязгучна шаваліла старчымі вуснамі, покуль моцы сабрала сказаць:

- І я... вам скажу... Віктар Андрэевіч... ідзеце вы ад нас... і не прыходзьце больш... Я не хачу, каб вы маю Лідачку зводзілі...

Яроцкі азірнуўся, каб убачыць Лідачку.

Яе не было. Яна плакала ўжо ў суседнім пакоі.

Яроцкі моўчкі завярнуўся й выбег з хаты.

Абмывала чорнаю золлю маўклівая ноч. Ноч на бязлюднай акраіне горада. Ноч густая, як дзёгаць, пільна настарожаная, як вораг. Здаецца, сочыць заўголлем глухім, падцікаецца, гатова схапіць у свае капцюры - мяккія, вязкія, але смяротныя.

У гэтай начы Яроцкаму - гуд небяспекі. Гэтая ноч на сэрца ўзлягаецца страхам звярыным, цяжкім. Будзе, ой, будзе бяда!

Яроцкі паспешнымі лёгкімі крокамі прабіраецца праз глухія завулкі. У целе ўва ўсім - напятасць, спрунжынаванасць нейкая. Пальцы сударгава ў кулакі кручацца.

Бо чуе, інстынктам звярыным чуе, што блізка вораг, што моцны ён, страшны, што з ім бойка - насмерць.

А на твары застыгла грымасай усмешка. Усмешка гэта такая, што ў ёй разам пераплялося: і гэты дзікі незразумелы спалох, і слюнява-недалужная злосць (Горскі з галавы не выходзіць), і зларадасць дзікая.

(Ха-ха! Дачку беражэ, дура старая!)

Толькі як загарэліся, заблішчалі морам агнёў, загудзелі сумятнёй хваравітай вуліцы шумнага цэнтру, Яроцкі стаў сам сабой, пайшоў спакойным, размераным крокам. Тут менш страху, тут гуд небяспекі траціць напружанасць сваю, заглушаецца чадам пярэстым вячэрняга горада.

Але пайшоў дахаты. Хочацца схавацца сягоння, хочацца быць аднаму. Думаць, думаць, шукаць, знайсці, што б ні было, а знайсці ратунак, выйсцё.

13

Нехта ціха паляпаў у дзверы. Яроцкі нехаця падняўся з ложка, адамкнуў дзверы. Сярдзіта спытаўся:

- Што трэба?

І здрыгануўся ад нечаканасці. Лідачка. Чаму яна тут? Пасля таго, што там адбылося, пасля знявагі, пагарды?

Лідачка парыўчата кінулася да яго, сударгава схапіла за рукі.

- Віктар, даражэнькі... Ты даруй мне, гэта я вінавата. Я павяла цябе туды, я не знала, што так можа быць. Віктар, любы... Мне бальней яшчэ, як табе. Я іх усіх зненавідзела, я больш не магу... Ты даражэй мне... ты мой, родны, блізкі...

Яна прытулілася да яго, плакала ў яго на грудзях. Яроцкі яе адпіхнуў, засмяяўся сухім, драўляным смехам.

- Ха-ха-ха... Як ты многа гаворыш аб сваім каханні. Якія прыгожыя словы, ха-ха!.. А тым часам - ілжэш ты, не веру я табе. Ты думаеш, у слёзах гэтых, у гэтым слюмачанні пачуццё выяўляецца? Ха-ха, гэта вельмі кісла, ведаеш, і нецікава.

Лідачка адступіла, працятая непаразуменнем.

- Віктар, што ты гаворыш? Што табе трэба яшчэ?

- Мне зусім нічога не трэба. Я не прывык прасіць. Я хачу толькі, каб ты сама сазналася ў тым, што ўсе твае словы - толькі словы, і зусім пустыя... Вось слухай... Усё тое, што ты чула пра мяне, усё тое, што казаў гэты Горскі, усё гэта - праўда. Так, так. Больш таго. Яны мо сотую частку ведаюць толькі. Я - злачынец, я - прахвост, я - чалавек, які згубіў усё чалавечае, я - злодзей, я - распуснік, я - звер. Мне месца ў турме, на катарзе. Я - вораг чалавецтва; такіх, як я, зніштажаюць. І зніштожаць мяне, я чую, хутка прыйдзе мой час, ён набліжаецца.

Лідачка слухала, скамянелая. Білі яе, цяжкімі ўдарамі білі жорсткія словы Яроцкага, гасілі свядомасць, засцілалі мазгі атрутнай чмутой. Сам Яроцкі страшным здаваўся, дзікім, незвычайным. Хацелася бегчы ад яго, уцячы далёка-далёка, каб не бачыць калючых вачэй, каб не чуць сухога, расшчэпленага голасу, каб забыцца зусім, выкінуць з уяўлення яго страшэнны вобраз. І разам з тым нейкая сіла цягнула да яго, прымушала стаяць і глядзець, піць вачмі хараство яго дзіўнае. Бо прыгожы ён быў, ярка-прыгожы - гэты звер-чалавек.

Яроцкі раптам змяніў тон свайго голасу. У ім загучэла мяккая ласка і смутак. Чараваў гэты тон, ірваў сэрца, адбіраў волю.

- Лідачка! Бачыш, хто я такі? Ты не чакала, праўда, не чакала гэтага? Ну, ці скажаш цяпер ты, што любіш мяне, што я табе родны і блізкі? Ці можна кахаць такога, як я? Ці можна кахаць таго, хто ад усіх чыста адбіўся, хто акунуўся ў страшэнную гразь, з якой нязмога ўжо вырвацца?

Бедная Лідачка! Як балела сэрца ў яе, як крышылася, ірвалася на часткі нутро! Шкода яго, дужа шкода, хоць і дрэнны ён, хоць і злачынец. І за што ён абразіў яе, за што пасмяяўся над яе пачуццём? Чаму ён не верыць ёй, яна ж заўсёды адну чыстую праўду гаворыць...

Лідачка зноў падышла да яго, мякка ўзяла за руку.

- Віктар. Я ўсё роўна люблю цябе, хоць ты і такі... дрэнны...

А Яроцкі зноў яе адпіхнуў. Зноў засмяяўся сухім тым драўляным смехам... Устаў перад ёй ва ўвесь рост - жорсткі, скамянелы.

- Ха-ха-ха!.. Гэта літасць, спагада? Шчыра дзякую. Гэтага мне не трэба. Я спагады не хачу. Я хачу, каб знайшоўся такі чалавек, які б забыўся на ўсё, які б убачыў мяне такім, як я ёсць, і такім мяне палюбіў, які б палюбіў мяне ў гразі, які б сам акунуўся ў гэтую гразь, быў разам са мной, быў такім, як я... Ха-ха-ха... Табе не быць такім чалавекам, ты чыстая, ха-ха... ты дабрачынная, ты не можаш з любым сваім паўстаць супроць усіх людзей, супроць усяго свету... Ты - слабая для гэтага.

Тады не стрывала ўжо Лідачка. Пачуццё захлынула палкаю хваляй, панясло ў вір, у прорву бязволля, адданасці. Непрытомная, кінулася яна да яго, плакала, смяялася, стала перад ім на калені, цалавала рукі яго. І гаварыла, як у сне, як звар'яцелая:

- Не гані... я хачу з табой... бяры мяне, рабі што хочаш... я буду ў гразі, буду дрэнная... Я люблю цябе... Віктар, павер, не гані... Любы мой, даражэнькі...

Тая ноч уся была ў чадзе. Было для Лідачкі новае шчасце, дасюль нязведанае, новая радасць. Быў чорны тлум у галаве, а ў сэрцы - атрута салодкая, чорная. Многа піла яна ў тую шалёную ноч, хмель віна мяшала з хмелем пачуцця. І слаўся туман у вачах, у галаве, усюды навокал, увесь свет у туман захінаўся - у квяцісты, дрыготны туман. Было новае шчасце, і была новая Лідачка. Чорная Лідачка была.

Ён загадаў ёй пераапрануцца - у мужчынскае, у яго гарнітур - і павёў яе. Яна пайшла, не спрачалася. Ён павёў яе ў гразь, ёй было добра, яна хацела быць бруднай і дрэннай.

Сутарэнне гнілое. Лямпачка з адбітым шклом, ад яе размашыста цені - крывыя, дрыготныя. Усё крывое, усё гнілое, пратухлае.

Куды ён завёў?

Ля парога ложак. У брудным шмоцці варушыцца нешта, стогне, кашляе надрыўна, хліпуча. А там далей яшчэ ложак. На краі дзяўчына з хлапцом. Абнімаюцца, ціснуцца. За імі ў змрочным выблеску лямпы пераплялiся агідным карчом кавалкі голага цела.

Падышоў нейкі плюгавы. Упяў свае вочы, сапліва-бліскучыя, слізкія.

- Няма больш... Усіх разабралі...

Яроцкі смяецца.

- Мы найдзем сваё.

Падыходзіць да дзяўчыны, бярэ яе проста за грудзі. Тая ўхмыляецца, блішчыць на яго тупа-чырвонымі лягушынымі вачмі.

- Чаго лапаеш. Не тваё дабро, дык ня руш.

І потым, яшчэ шырачэй ухмыльнуўшыся:

- Прыгожы які... Глянь, Мікіта, не раўня табе. З гэткім і дарма кожнай у вахвотку...

А хлапец устаў, злосна глядзіць на Яроцкага.

- Не чапай, грошы плочаны.

Яроцкі смяецца.

- Чуеш - дарма... Вось вазьму і адбяру. Пойдзем са мной, га?

Дзяўчына ўхмыляецца.

- Не, мы - чэсныя, мы не то, што... а раз угаварыліся, дык кончана...

І глядзіць на Яроцкага масленым поглядам, выпінае мясістыя грудзі. Яроцкі б'е далонню па іх і адыходзіць. Сядае за стол, вынімае пляшку.

- Эй, абшарпанцы! Частую ўсіх, падыходзь!

Абступілі стол. Яроцкі ўсім налівае, паслаў яшчэ за гарэлкай.

Ажыло сутарэнне. Шалёны смех, лаянка, брудныя жарты. Змяшалася ўсё, загудзела гамам грамоздным, цяжкім, чорным чадам усіх агарнула.

І Лідачка п'е разам з усімі. П'е пякучую, даўкую гарэлку. Трэба піць. Трэба, каб больш тлуму было ў галаве, каб забыцца на ўсё, на ўсё чыста, каб да канца акунуцца ў гэта гарачае, чорнае пекла, каб захлынуцца гэтым брудам распусты.

І Лідачка чуе, як унутры ўзмываюцца дзіка-гуллівыя хвалі, як выпіхаюць з грудзей яны крыкі вар'яцкія, брыдкія, як з месца ўзнімаюць, штурхаюць у скокі - у крыўлянне агіднае, у выкрунтасы шалёныя голых п'яных прастытутак.

- Віктар, глядзі, я таксама...

Рагочыць Лідачка. Смешна ёй дужа, што дзяўчаты да яе прыстаюць, жартуюць з ёй, як з хлапцом. Ды так жа соладка ўхмыляюцца, так пяшчотна лашчуць яе.

- Маладзенькі яшчэ... Зусім яшчэ хлопчык малы... Мо першы раз?..

Дурныя - не ведаюць. Дык жа наце, дзівуйцеся!..

- Віктар, глядзі!

Расшпіліла тужурку, сарочку парвала, паказала грудзі дзявоцка-крамяныя, белыя.

- Ха-ха-ха! Чаго ж расступіліся?.. Бачылі? Бачылі, га?.. Глядзеце, дзівуйцеся!.. Ха-ха-ха!.. Віктар, глядзі! Ці пазнаў?..

У звярыным пале выскаляюцца жоўтыя зубы мужчын. Грабаюць рукамі шурпатымі, лезуць з усіх бакоў.

- Эй, хто мацнейшы... бяры! Ха-ха!.. Віктар! Чуеш, Віктар?..

Шкумацяць, ірвуць, вырываюць. Ці ж гэта людзі? Гэта ж - звяры, гэта ж - жывёлы. Ага, вось Віктар, вось яе звер, самы дужы, самы рашучы. Яе любы самец. Што, расступіліся? Страшна? Спалохаліся? Ён, адзін ён толькі возьме яе, яму толькі дасць яна ўцеху.

- Любы мой!

Ён бярэ на рукі яе. На ложак нясе. Тут, у брудзе гэтым, у пекле, на вачах у гэтай раз'юшанай зграі...

Ат, хай што хоча. Яна яго, ён узяў яе, заўладаў ёй па праву дужага, смелага.

Хай робіць што хоча.

. . . .

Белы дзень чаду не любіць. Белы дзень жорстка зрывае плёнкі з вачэй, паказвае свет, як ён ёсць. Раніцой знікаюць начныя хварбы яскравасці і на іх месцы астаецца адна бледная хворая сінь. Раніцой - прапітае, прагарэлае сэрца абдаецца золкай цвярозасцю і сціскаецца ў холадзе белым.

І тады мокра садніць нутро.

А Яроцкаму дзень - яшчэ новы прыступ напорнай трывогі, новы наплыў цвярозых назойлівых думак. Таму й цяжарыла яго Лідачка, таму й лішняй, непатрэбнай, дакучнай была прысутнасць яе.

У Лідачкі пад вачмі адвісла сінелі мяшкі, а на распухлым твары расплыліся ў бліскучым поце гразёвыя плямы.

Як адпраўляў Лідачку Віктар дахаты, яна не пярэчыла. Яна тупа, алавяна зірнула на яго і толькі сказала,

выходзячы:

- Як баліць у мяне галава!

14

Папалуднаваўшы, Шчупак з гадзіну адпачывае. Потым чэша сваю бараду, шмальцуе шчодра фіксатуарам і наогул прыводзіць да ладу сваю асобу. Потым няспешна, паважна, азіраючы гаспадарлівым вокам вітрыны, ён ідзе праз увесь горад да Ніны.

Добра ў Ніны, у яе цесным, прытульным пакойчыку.

Добра таму, што тут ціха і цёпла. Не ад печкі цёпла - не, печка рэдка паліцца ў Ніны. Цёпла ад вачэй Ніных - мяккіх і чыстых, ад яе голасу ветлага.

Ніна заўсёды занята. Але Шчупак не замінае ёй. Яны разам працуюць. Ніна чытае ўголас, да залікаў гатуецца, а Шчупак сядзіць моўчкі і слухае. Ды яшчэ глядзіць на яе, не зводзіць вачэй. А калі засынае ён часам, Ніна ў нос яму пстрычку дае або цягне за бараду. Тады Шчупак глыбока смяецца, вельмі здаволены й рады.

Часамі ж бывае, што ў Ніны збіраюцца хлопцы, дзяўчаты, таварышы па вучобе. Цесны пакойчык поўніцца гоманам, смехам, песнямі дружнымі. Тады хвалюецца ўзмывамі радасці хмель маладосці, рассыпаецца звонам гуллівым весялосць маладняцкая, бурная.

Эх, жыццё ты студэнцкае! У тваёй упартай штодзённшчыне ці ж мала красы, пераліваў свежых, рунёвых! Ці ж мала красы ў гэтым поступе дружным, напорным, у гэтым гарачым імкненні наперад, далей і вышэй па дарозе да сонца, да шчасця!

А бурлівасць твая неспакойная... Хто адважыцца загасіць гэты агонь, гэта кіпенне нястрыманае, гэты

магутны бой маладога свежага сэрца!

Чую, чую ў гэтай напорнай бурлівасці сталёвыя ўзмахі машын і жніўныя песні, як ядраны звон вячэрняй зары.

Калі моладзь збіраецца ў Ніны, тады цесна ў яе, недзе зусім павярнуцца. Тады Шчупак узлазіць на шафу і адтуль дабрадушна ўсміхаецца.

Ён больш за ўсё любіць, калі моладзь пяе. Песні гэтыя дружныя так прыемна ўзбураюць нутро, так уздымаюць настрой. Сэрца ад песень бывае свежае, поўнае, ад іх хвалі дзівоснай слодычы па нутры расплываюцца, ад іх і сляза набягае на вочы.

Хочацца Шчупаку самому быць маладым, такім, як гэтыя хлопцы, дзяўчаты. Хочацца, каб і ў яго было нешта наперадзе - вялікае і нязнанае.

І шкода, шкода нязлічаных дзён, засушаных шэрай будзёншчынай.

Быў адзін дзень, калі Шчупак асабліва шчыра часаў сваю бараду. У гэты дзень, ідучы да Ніны, ён у вітрыны ўжо не глядзеў, а пахмура-ўпарта ўзіраўся пад ногі сабе, у лядзяна-шурпаты дол. Ішоў марудна, сагнуўшыся. Мусіць, настойна думаў аб нечым.

З Нінай ён прывітаўся неяк суха, паспешна. Сеў на сваё месца і пачаў слухаць. Ніна чытала палітычную эканомію, гэта давала яму поўнае права драмаць. Але ён не драмаў. Ён бесперастанку варочаўся ў крэсле, соп і ўздыхаў. Урэшце Ніна гэта заўважыла, запытала троху дасадліва:

- Чаго не сядзіцца вам? Вы, мабыць, сказаць нешта хочаце?

- Я ня ведаю... Я хацеў пагутарыць з вамі.

- Давайце.

Шчупак усё комчыўся, адводзіў нерашуча погляд ад вясёла-дапытлівых вачэй Ніны. Урэшце пачаў. Глуха

неяк, быццам сярдуючы.

- Ніна...

- Га?

- Ніна...

- Што?

- Я ня ведаю... можа, я... вас... люблю...

Ніна - проста так, нібы-то што:

- А можа, й любіце, хто ж вас ведае.

І ўсміхнулася. А Шчупак зноў закомчыўся. І потым з патугай зноў забубнеў:

- Я думаў... я хацеў вам сказаць... я ня ведаю...

І выпаліў раптам, духу набраўшы:

- Каб вы маёй жонкай былі...

Ніна зарагатала адразу. Але ўраз перарвала смех, загаварыла сур'ёзна, чула і ласкава:

- Я вам праўду скажу. І я к вам прывыкла. Мне нават сумна, калі вы не прыходзіце. Але давайце яшчэ пачакаем. Яшчэ троху прыгледзімся адзін да аднаго. Добра?

Шчупак не мог нічога сказаць. Ён захліпаўся ад радасці, ён хацеў, каб маўчаць цяпер, абодвым маўчаць. Каб у салодка-пявучай цішы доўга, бясконца жыў гэты момант, гэты вясёлкавы выблеск цёплага шчасця.

У той вечар Шчупак варочаўся дахаты з высока паднятай галавой, з шырокай давольнасцю ў круглых вачах. Сняжынкі гарэзныя, ясна, вясёла мільгаючы ў святле электрычнасці, пырхалі плоймай наўкола яго, асядалі на твар сцюдзёнымі кропкамі. Зналі, пэўна, дуроніцы, што толькі цяпер і жартаваць з чалавекам, калі яму ўсё так люба, так міла на свеце. Зналі

сняжынкі гарэзныя, што ў такія шчасныя моманты чалавек не твар, а нутро ўсё гатоў адкрыць, расхрыстаць, каб захапіць, увабраць у сябе ўсю радасць жыцця, каб нутро спаласнулася ветрамі свежымі, свежым ядраным подыхам сілы жыццёвай.

Эх вы, сняжынкі, любуткі мае!

А прыйшоўшы дахаты, Шчупак заняўся зусім несуразнаю справай. Ён выцяг з-пад ложка распухлы стары чамадан, адчыніў сваю шафу з дзвярамі віхлястымі і пачаў перабіраць сваё халасцяцкае дабро: сурдуты падраныя, такія ж сарочкі, штаны, чаравікі, анучкі, кніжкі, век нячытаныя, каўняркі папяровыя, рыжыя і г. д.

Напаследак браў новы гарнітур і надзяваў яго спакваля, асцярожна, доўга ўзіраўся ў люстэрка, хадзіў па пакоі.

Потым склаў усё акуратна, раздзеўся і лёг.

Калі ляжыш адзін у халодным пакоі, калі ўкрыешся з галавой цёплаю коўдрай, тады празрыста і востра сябе адчуваеш, тады пачуцці скупяцца неяк, выпукляцца, стануць фізічна адчувальнымі. Тады й аддаешся ва ўладу ім, тады й дазваляеш ім плысці свабодна ўнутры, толькі слухаеш, прыслухоўваешся.

Шчупак адразу чуў толькі радасць. Радасць была бязмерна жывая, пякучая. Такая радасць, ад якой хочаш корчыцца, хочаш пішчэць, хочаш упіцца ў коўдру зубамі.

І прыгажэў, усё прыгажэў уваччу вобраз любае, добрае Ніны. І ўсміхалася праскамі яснымі жаданае, недалёкае.

Было так адразу. А потым сцюдзёнае, чорнае балюча ўелася ў сэрца. Празвінела спачатку нясмелым ледзь чутным водгукам, потым расло і расло, як перад бураю хмары цяжкія на небе. Задушыла радасць, паўстала пагрозаю жудаснай.

- Злодзей жа я... Мо заўтра ў турму... Як я смеў? Як я адважыўся нават казаць ёй аб гэтым?.. Злодзей я,

злодзей паскудны...

Цяжка знібела сэрца. Трудна ўлежаць было, хацелася ўстаць, нешта зрабіць, нешта паправіць. А хоць уцячы куды-небудзь. З ёй, з любай Нінай. Пайсці да яе і сказаць:

- Я злачынец. Мне больш няможна тут аставацца. Хочаш - паедзем з табой, паедзем у свет, будзем шукаць сабе долі?

І тады - куды-небудзь у далёкую дзікую краіну, дзе зусім мала людзей, дзе ня трэба ні грошы, ні службы, дзе працаваць толькі трэба, шчыра працаваць. Там, далёка-далёка, яны саўюць гняздзечка сабе, будуць шчасліва жыць удваёчку, ніхто не пакрыўдзіць іх, не ашукае. Ён будзе любіць яе, будзе берагчы ад дзікіх звярэй, будзе здабываць ёй яду. А яна таксама будзе любіць яго й шанаваць...

І аддаўся Шчупак думкам ружовым, марам нязбытным. Яны яму радасць вярнулі.

15

Ірвецца раз'юшаным зверам бура-завея. Падмывае сцены стогнам злавесным, на вокны кідаецца, шморгае снегам, сіпіць у злосці бяссільнай.

Што ёй трэба, гэтай буры-завеі? Чаго так настойна яна дабіваецца ў хату, к Яроцкаму?

А мо гэта не бура зусім? Мо гэта ўжо падышла, агарнула сіла тая магутная, што гудзела ўсё небяспекай, што звілася над яго галавой жудасным роем, што гняла, прыціскала трывогай бязмернай?

Б'ецца, дабіваецца ў вокны, дыхае хрыпла лютасцю, гневам.

А тут у пакоі ціша. Як гэта страшна, як жудасна.

Здаецца - гэта ціша наўмысля падкралася, наўмысля абвіла зачарованым колам, каб адкрыць яго, вылучыць, паказаць на яго зларадасна:

- Во ён! Глядзеце! Дзяржэце!.. Во - злодзей, разбойнік!..

Жудасна. Страшна.

Сёння трывога збілася ў камлыгу грамоздную, прыдушыла цяжка, бязлітасна. Куды ўцякаць, куды дзявацца? Страх атачыў, страх упіўся ў сэрца гадзюкаю чорнай, уліў у нутро атруту бязволля і роспачы.

Сёння апошні бой. Жыццё ці смерць. Ці краты, ці вольная воля, раздолле шырокае.

На стале тлуста разбухлі тоўстыя кнігі. Старонкі рабыя едка выскаляюцца вострымі лічбамі.

Лічбы, лічбы, лічбы...

Няўжо ў іх, у гэтых мізэрных, нікчэмных значках, яго доля? Няўжо гэта яны - во гэтыя самыя дробненькія, востранькія кручочкі - з'явяцца моцнымі непадкупнымі сведкамі злачынства яго, няўжо іх заява маўклівая кіне яго за жорсткія краты турмы?

Не, ён не здасца... Ха-ха! Ён добра ведае лічбы, ён ведае, як іх прымусіць маўчаць, як пераняць на свой бок гэтых маленькіх хітранькіх сведак. Яны яго слухаюць, яны ведаюць сілу яго, ён імі арудуе, як добры гулец шахматнымі пешкамі.

Трэба толькі заспакоіцца, пазбыцца гэтага страху, трывогі. Потым напружыць розум і зрабіць некалькі геніяльных хадоў. Яны з'явяцца ў яго галаве, ён пэўны ў гэтым. Толькі каб заспакоіцца. І тады паслухмянай чаргой у жаданым парадку пастрояцца лічбы і завіляюць угодліва кругленькім хвосцікам даўгія драбіны балансаў.

Ха-ха! Думаюць, лічбамі зловяць, бухгалтэрыяй спутаюць.

Толькі вось гэта завея. Нашто яна так злавесна крычыць, нашто пагражае так жудасна, страх у нутро наганяе?

Хіба вокны завесіць? Так, будзе лепей.

Яроцкі завешвае вокны шчытнымі коўдрамі. Слухае. Бура адбегла нібы, скавыча здалёка ціха і жаласна, як набіты шчанёнак.

Цяпер працаваць. Цяпер добра зусім, ціха й спакойна.

Яроцкі сядае за стол. Гартае паспешна шырокія аркушы, упіваецца востра вачмі ў радочкі шурпатых лічбаў. Прагна шукае, ловіць патрэбнае, перабягае дасадліва па непатрэбных слупках. Напружана працуюць мазгі, перакідаюць лёгка і спрытна лічбы-кручочкі, строяць камбінацыі розныя. Здаецца - момант яшчэ, і будзе адкрыта выйсце, і загавораць тлуста-разбухлыя кнігі новай гаворкай - вясёлай і радаснай.

І раптам недзе глыбока-глыбока, пад сэрцам, ці што, затачыў чарвячок. Паплыла па ўсім целе шурпатая нейкая млосць, адзервянеласць балючая. І захапіў усяго, замуціў галаву страх агнёвы, страх звярыны, шалёны. І загудзела жудасным гудам трывога, узляглася, прыціснула гнётам страшэнным, задушыла волю, свядомасць.

А завіруха за вокнамі зноў напірае, зноў дабіваецца. Праз шчытныя коўдры чуваць, як ляпае злосна па шыбах, як вые, гвалтуе пагрозна, адлятае на момант, каб разагнацца, каб з новай сілай ударыць, каб сцяну праламіць, каб насцігнуць, злавіць, разарваць у шкумаццё.

А мо гэта ворагі? Мо гэта людзі сабраліся там за вакном, усе людзі, увесь свет, прыйшлі на расправу з ім, злосным злачынцам? Мо сцерагуць, падцікаюцца, мо ўжо й тут, пад дзвярмі? Ці замкнуты хоць дзверы?

Ага. Дзверы замкнуты. Ён не адамкне. Ён не пусціць нікога. Хай дабіваюцца. І не здасца ён нізашто. Біцца

будзе, кусацца, зверам лютым кінецца на таго, хто першы ўвойдзе.

А якая ж па целе балючая млосць расплываецца, слабасць якая! Ногі дрыжаць, трэба сесці. Трэба падумаць - спакойна так, ціха.

І чаго ён узрушыўся так? Нічога ж няма. Гэта вецер там вые, завіруха сягоння, снег пэўна вялікі йдзе. А за дзвярмі, ён жа ведае добра, няма нікагутка. Суседзі ў кватэрах сваіх, чаго ім бадзяцца тут. Вось адпачнуць цяпер троху і тады зноў працаваць. Трэба ж як-небудзь кнігі падвесці. Напружыцца троху - і будзе ўсё добра. І небяспекі ніякай не будзе. Тады - паехаць адсюль, у другі горад, да новых людзей, да новых уражанняў.

Яроцкі зноў сядае за стол. Зноў гартае слухмяныя аркушы, зноў спрытнай, лёгкай чаргой перасыпаюцца лічбы ў мазгах, усплываюць павольна камбінацыі стройныя.

І зноў гэты едкі там, унутры, чарвячок. І зноў шурпатаю хваляй мурашкі па целе. Зноў - страх агнёвы, трывога нямая.

Бегае зноў па пакоі, кідаецца зверам загнаным.

- Не, так няможна. Гэта - нервы. Трэба легчы, троху спачыць.

Лажыцца ніц, галавой у падушку. Лажыцца і чуе, што ўжо не зможа ўстаць, не зможа крануцца, падняць галаву ад падушкі. Бо абступіла сцяной цішыня і ў цішыні гэтай старожкасць, затоенасць страшная. Здаецца, не цішыня гэта ў пакоі, а туга напятыя струны. Адно зварухнуцца і зазвіняць, загалосяць, заенчаць, напоўняць пакой дзікім, жудасным голасам - стогнам.

І ляжыць нерухома, застыгла, толькі твар глыбей уціскае ў падушку.

Раптам нехта ляпае ў дзверы.

- Што? Хто гэта?

Ці адчыняць, ці не? Мо ляжаць так прытоена - падумаюць, дома няма?..

Яшчэ ляпае. Ціха, нясмела. Так ляпаюць дзеці, калі ідуць да сярдзітага настаўніка. Не, трэба пайсці адчыніць.

Засыпаная снегам фігура. Галава хусткай глуха завязана. Хто гэта? Лідачка!

- Што табе трэба?

- Не гані, Віктар, я прыйшла к табе, бо нязмога ўжо больш. Я зусім прыйшла, рабі што хочаш са мной. Не гані толькі, Віктар, не трэба...

Яроцкага злосць забірае. Гэтыя пакорныя слязлівыя вочы, як у сабакі. Мяшкі пад вачмі. Твар мокры ад снегу, ад слёз. Як абрыдла яна!

- Слухай! Мне зусім няма чаго з табою рабіць. Не да цябе мне цяпер. Ідзі, ідзі, калі ласка, мне часу няма...

Яна на калені кідаецца. У яе зноў слёзы, патокі цэлыя слёз. А вочы... міргаюць неяк убога, жаласна. Што яна - маліцца надумала?

- Кінь, калі ласка. Не трэба гэтага зусім. Мне так цяпер некалі, што зусім не выпадае вазіцца з табой.

- Віктар, нашто ты... ціха, не кажы так... Мо ты жартуеш?.. Чаму ты не так, як тады, як раней... Любы мой, родны... што хочаш рабі, толькі так не глядзі на мяне... Я не сабака, Віктар, я - чалавек... Ты казаў, што кахаеш мяне... казаў жа, праўда? Не сон жа гэта быў?.. Не-не, не гані, не трэба... Пачакай... Ты кажаш - заняты... дык я знаю... Я не буду перашкаджаць... я буду сядзець так ціханька-ціханька. Мне толькі каб глядзець на цябе... я не буду перашкаджаць, далібог. Калі што, дык прагані тады, я пайду... Мне ж дужа хочацца, Віктар, пабыць з табой, паглядзець на цябе... Добра, Віктар, ты не прагоніш?

- Ха-ха-ха! Ці не досыць ужо, мая мілая? Здаецца, час

ужо кончыць камедыю гэту. Скажу табе проста: ты мне абрыдла, ты зусім надакучыла мне. Ну, пагулялі, пазабавіліся, але ж усяму ёсць канец. Не жаніцца ж мне з табой... ха-ха... Ты, пэўна, думала - век мы з табой будзем кахацца. Дый не кахаў я зусім. Не набярэшся кахання на ўсіх... Зразумела?

Лідачка ўстала. На твары жудасна застыгла непаразуменне. Вочы - тупыя, алавяныя. Так, як тады, пасля ночы тэй бурнай.

- Добра... я знаю... ты проста хацеў мяне пагубіць... я табе верыла, я не знала... Я думала, што ты добры...

Яроцкі нецярпліва здрыгануўся.

- Эх, старая песня. Пагубіць... Проста пазабавіцца трэба было. А ты мне, праўда, падабалася. Ты была прыгожая, свежая дзяўчынка, хе-хе... Ну, але годзе ўжо. Некалі мне. Бывай!..

- Ціха, ціха, Віктар... Пачакай... пачакай...

Яна нібы думала нешта, нібы напружна старалася нешта згадаць... Стаяла - ціхая і безуважная, працятая нейкай халоднай маруднасцю. У вачах расла сухая, бяздонная пустата.

- Ага... Так... я пайду... я зараз пайду, пачакай... Віктар... бывай...

Павярнулася і пайшла - ціха, нячутна, як здань. Здалося Яроцкаму, што, выходзячы, усхліпнула неяк затоена, сціснута, як дзіця над ложкам хворае маткі.

А мо гэта ўсхліпнула бура там, за вакном, у злосці бяссільнай знямогшыся?

Яроцкі пачаў хадзіць па пакоі.

Паволі раставала ўнутры ўражанне стрэчы з Лідачкай. Далей і далей адлятаў яе вобраз. А спачатку дык здавалася ўсё, што стаіць яшчэ тут, у дзвярах, што глядзіць пустым сваім, здзервянелым поглядам, што

шэпча ўсё бесперастання:

- Я пайду... я зараз пайду... пачакай...

Ад Лідачкі думкі зноў пераходзяць да кніг, да лічбаў, да небяспекі. Страшна цяпер гэтых кніг, страшна да іх падысці. Упэўненасць нейкая ў тым, што нічога не выйдзе, што зноў апануе дзікі, шалёны страх, што зноў пагрозна, страшэнна загудзіць завіруха.

Няма спакою, няма пэўнасці. Не выйдзе нічога, няможна так. Ат, трэба кінуць сягоння. Легчы, заснуць, а ўранні будзе бадзёрасць, будзе настрой. Не трэба спяшацца, ёсць яшчэ час.

Яроцкі зноў кладзецца на ложак. Слухае, ці не з'явіцца зноў той страх, тая напятасць ціхая, жудасная.

Не, цяпер лепей. Цяпер цішыня мякчэйшая, цёплая. Выццё завірухі далёка, не кратае ўжо, не наганяе спалоху. Цяпер толькі заснуць. Сціхаміріцца, вочы заплюшчыць, і зараз - туман такі вязкі, прыемная млявасць. Як звычайна.

А мо не засне? Мо не дадуць турботныя думкі?

Балюча дрыжаць павекі... Трудна, вочы заплюшчыўшы. І ў галаве празрыстая яснасць, цвярозасць. Думкі плывуць стройным ладам. Трэба наўмысля парваць іх, пераблытаць, каб, як у сне, абрыўкі былі стракатыя, квяцістыя.

Напружваецца Яроцкі, хоча сябе затуманіць, хоча заснуць. Ад гэтага сон яшчэ далей адлятае, яшчэ больш у галаве празрыстае яснасці. Чуе гэта Яроцкі, і злосць яго ахапляе. Не ляжыцца на месцы, варочаецца ўсё, шукае выгаднейшае позы.

Па калідоры настойна выбіваюцца крокі. Бліжэюць. Ці не к яму? Ці замкнуты дзверы? Не, забыўся, пакінуў так, незамкнутыя.

Ахапляе незразумелы, дзікі спалох. Зрываецца з ложка, бяжыць да дзвярэй. На парозе Шчупак.

- Добры вечар, Яроцкі! Ты яшчэ не спіш?

- Не сплю. Што табе трэба?

- Павіншуй мяне, друг Яроцкі...

- Што такое?

Шчупак становіцца ў смяхотна-важную позу, хоча гаварыць урачыста й павольна, але захліпаецца радасцю...

- Яроцкі! Я - жанюся! Я...

І пішчыць ад захаплення, кідаецца да Яроцкага, лезе ў твар барадой. Яроцкі яго халодна спыняе.

- Што ж, гэта добра... Жонка ў турму будзе есці прыносіць.

- У турму?

Ха-ха! Абмяк, асалапеў, дурань стары... Іш, разгуляўся, жаніцца надумаў.

- Так, даражэнькі. Нічога не зробіш... Прыйдзецца нам з табой сесці... Але ты жаніся, гэта не шкодзіць.

Шчупак скругліў свае вочы, упяў бязглузда ў Яроцкага. Задзіўленне тупа застрала ў іх, задзіўленне й сполах. Гэта ў вачах. А па вуснах збялелых, пакрыўленых боль працякла, пакута вострая. Дзе тая дзелася радасць!

Яроцкі ад яго адышоўся, захадзіў узад і ўперад. Садніла нутро злосцю нейкай соленай, едкай. Усё нялюбае, агіднае, усё нервы скрабе, назаляе страшэнна. І гэты дурны барадач... Чаго ён стаіць там, як пень, гаварыў бы, ці што. Спалохаўся, змяк.

- Слухай ты, жаніх барадаты... Доўга ты будзеш стаяць тут?

- Яроцкі! Мо ты жартуеш?

- Ха-ха... Вядома, жартую... Дзе ж мы з табой

пападземся! Ого!.. Ты за мной як за каменнай сцяной... Чуеш? жаніся, кажу... Вяселле згуляем, зададзім банкет на ўвесь свет, возьмеш гэта ты красуню сваю, пацалуеш яе, яна цябе тож пацалуе, ну і ўсё іншае, што паложана. Эх, дабро!.. А тады, каб лепш адчуваць мядовы месяц, можна і ў турму, тож нядрэнна, ха-ха... Я цябе бачу, а ты мяне не... Ну, годзе... Марш за гарэлкай... будзем піць, будзем гуляць сёння заручыны... ха-ха-ха...

- Яроцкі, не смейся.

- Не смейся... А калі весела мне, што ж я, плакаць буду, ці што? Ну, ідзі, прынясі... Вып'ем, дык і ты засмяешся...

Шчупак моўчкі пайшоў. Яроцкі хадзіў усё па пакоі, і сапраўды, быццам весела стала. Не то што весела, а ўзнятасць, гуллівасць загарэлася нейкая. Шчупак такі смешны, такі недалужны... Пажартаваць над ім трохі, пакпіць. Павадзіць за нос жаніха... Забава, працягнецца час неўзаметку. А заўтра з свежай сілай за працу. Дзень прынясе яснасць, цвярозасць. Няма чаго турбавацца.

Вярнуўся Шчупак. Прынёс гарэлкі. Яроцкі наліў шклянку і выпіў узапар. Прапаласнула нутро жывая цяплынь, расплылася па жылах салодкім агнём.

Шчупак не п'е. Трэба прымусіць...

- Пі, Шчупак, усё роўна прапалі...

- Не хачу я, Віктар...

- А я кажу - пі!

- Не магу!

- Пі, сцерва!

- Не буду...

- Не будзеш? Не будзеш? Ага...

Устаў, падышоў да Шчупака. Замахнуў кулаком.

- Будзеш піць, га?

І раптам скалануўся ўвесь, задрыжэў. Уваччу цёмна стала, толькі барада Шчупакова віхлялася плямай выразнай, чорнай. Невядома, ці то ашаламіла новая, страшная думка сваёй нечаканасцю жудаснай, ці мо магчымасць лёгкага выйсця захлынула радасцю дзікай, звярынай.

Падышоў да стала, яшчэ выпіў поўную шклянку. На Шчупака не глядзеў, не мог цяпер зірнуць у той бок. Здавалася, што Шчупак пачуў яго думку, што моўчкі сочыць за ім, чакае.

У Яроцкага ў вачах заблыталася. Дзіўна як: п'яны, здаецца, у целе тупасць нямая, разбухлая, у галаве шаломны туман. А думкі не збіваюцца, думкі йдуць так роўна і зладна, як у цвярозага. Нават асаблівая моц у іх, вострая ўпартасць.

І разважае, мяркуе. Гоніць, штурхае напорныя думкі.

- Тады сказаць - забраў усё... Нашто? А мо хацеў, каб не было ніякіх канцоў, ніякіх зачэпак... Ды мне якое дзела? Няма кніг, няма нічога...

- Так... добра... кончана... толькі ўраз...

Ён абярнуўся да Шчупака. Іх погляды стрэліся. Гэта быў адзін кароценькі момант, адзін толькі міг. Але ў ім было поўна нечалавечай напружнасці, дзікай напружнасці, якая востра напяла, зайстрыла інстынкты, падняла іх на тую ступень, дзе страшэнная звярыная прастата, дзе адчуваецца толькі голая вузкая мяжа паміж смерці й жыцця, дзе й гэтая мяжа во-во, здаецца, знікне, сатрэцца.

Так было адзін міг. І Шчупак не вытрымаў. Ён закрычаў дзікім, прарэзлівым голасам. Мо гэтым збянтэжаным гвалтам ён паблізіў канец? Мо гэты бяссільны спалох, што міжвольна вылецеў з горла енкам смяротным, стаў жудасным заклікам, сігналам Яроцкаму.

Ён, як дзікая кошка, кінуўся на Шчупака, за горла

схапіў, паваліў на падлогу. Не помніў нічога цяпер, лютасцю страшнай мазгі замуціліся. Адно - душыць, мацней, яшчэ мацней душыць, каб толькі хрыпеў, каб не мог падаць голасу, каб хутчэй перастаў шаваліцца.

І не чуў, не заўважыў, як схапілі адзаду, адвалаклі. З момант стаяў нерухома, шалёна варочаючы страшнымі, дзіка выпятымі вачмі, быццам не знаў, шукаў, за што ўзяцца, куды кінуцца. Потым напружыўся ўвесь, ірвануўся. Туды, да яго. Шаволіцца ж, корчыцца вунь на падлозе. Раструшчыць яго, разарваць, растаптаць.

Не, мала сілы. Здужалі, скомчылі. Не даюць зварухнуцца. Вязаць пачалі.

Эх, прапала ўсё чыста! Не ўмеў, не здолеў, засыпаўся... Ух, дурань набіты!

А Шчупак корчыцца, напінаецца, хоча ўстаць. І ўсё тыркае пальцам у яго, усё хрыпіць голасам, здушаным злосцю і болем:

- У турму яго... Гэта - разбойнік. Ён задушыць хацеў... Ён мяне пакалечыў... Злодзей! Забойца!.. Грошы ўкраў ён, казну абакраў... Таварышы, трымайце мацней, ён уцячэ... Ён хацеў задушыць, каб не накрылі яго, каб не выказаў я... Родненькія, не пускайце, ён заб'е, задушыць... Трымайце!.. Трымайце...

Гэты слязлівы, слюмачлівы енк Шчупака чамусьці заспакойваў Яроцкага, сунімаў яго абурэнне. Злосць ападала, на яе месца ўнутры распаўзалася мокра агіда. Ужо не кідаўся, не рваўся - стаяў халодны, застыглы, з пагардлівай усмешкай на вуснах. Як выводзілі з хаты, кінуў яшчэ адзін погляд на Шчупака, засмяяўся сухім, жорсткім смехам:

- Ха-ха... Не турбуйся, дурань стары... У турме будзем разам.

Вось і ўвесь сказ пра Яроцкага - голага звера. На канчатак раскажу яшчэ казку адну. Я не ведаю: чуў я дзе-небудзь яе ці мо выдумаў сам. Але гэта ўсё роўна.

...У лесе гушчарным, дзе глуха разліўся салодкі пах свежасці волкай, расла маладая бярозка. Яна вырасла на бураломе, яе тонкі камель хаваўся ў трухлявым вецці гнілых паваленых дрэў. З гэтага вецця гнілога яна прагна цягнулася ўвысь, бо бачыла там прыгожае, яснае сонца, бо там, угары, было светлае мора блакіту і адтуль прыляталі к ёй чароўныя песні-званочкі, ласкавыя і прыветныя, як ранічны шолах гарэзнага ветрыку.

Ад гнілога галля, што звілося агідным карчом у нагах у бярозкі, ішоў дрэнны пах. Мо таму й цягнулася яна так прагна ўгару, каб не чуць гэтага паху, каб набраць у маладыя грудзі свае светлага, чыстага паветра, што так глыбока ўлілося ў гэты бяздонны блакіт. І часта марыла маладая бярозка аб тым, каб выбрацца вон з буралому, каб выйсці ў прастор, каб хоць туды, да таго маладога дубка, што разгарнуў так вольна суччa сваё на блізкай палянцы. О, як бы яна расцвіла, закрасавала свежай сваёй зелянінай, як засмяялася б сонцу сваімі шаўковымі лісцямі.

Але сілы няма - нязмога. Звязала слабыя ногі вецце старое, трухлявае, адабраў волю гэты атрутны гнілы дух.

І вось нешта раз прыйшоў да бярозкі злы лесавік, жыхар цёмнага дрыгвянога балота. Ён прыйшоў, увабраны ў вадзяныя лілеі - у краскі прыгожыя, яркія. Прыйшоў і сказаў:

- Ты мне ўпадабалася. Хадзі да мяне, у мяне многа багацця і сілы. Я зраблю так, што на тваіх прыгожых галінках вырастуць кветкі, ты ўбярэшся ў чароўныя дзіўныя ўборы, ты закрасуеш красою нябачанай.

Затрапятала радасна бярозка сваім лісцем шаўковым, пацягнулася даверліва к лесавіку - злому духу балотнаму. І лесавік узяў яе к сабе на балота. Ён

абсыпаў яе ўсю лілеямі-кветкамі, увабраў у ўборы чароўныя. І яна стаяла бязмерна шчаслівая, поўная радасці яснай, глыбокай. Яна думала, што знайшла сабе долю, знайшла сабе шчасце.

Але прыйшоў час, і бярозка надакучыла лесавіку. І вось ён прыйшоў да яе і пачаў смяяцца з яе, пачаў гнаць з свайго логава - з балота дрыгвянага, цёмнага. На ім не было цяпер кветак, ён быў у звычайным выглядзе сваім - страшны і жудасны. Бярозка яго не пазнала. Ёй стала страшна, яна закалацілася ўся ад спалоху. І пасыпаліся з яе кветкі-лілеі. А разам з імі пасыпаліся і лісточкі яе, бо пажоўклі яны, бо атруціліся лёкам балотным. Хацела бегчы бярозка з балота, ды не змагла. Зацягнула твань яе карэнне, загрузлі яны ў глебе дрыгвянай. І засталася бярозка расці на балоце.

Яна не памёрла. Яна жыла яшчэ, дажывала. Толькі вецце яе - калісь такое зялёнае, свежае - цяпер засвацілася пруццем счарнелым, бо ападалі ўсё, сцякалі бясконца слязьмі на брудны дол апошнія яе лісточкі.

А камель пакрывіўся, згарбаціўся, параслі на ім валдыры страшэнныя, дзікія. І дупло гнілой пустатой зачарнелася...

Вось і ўся казка...

Гэта пра Лідачку... А Ніна вучыла палітэканомію.

Падрыхтаванае на падставе: Міхась Зарэцкі, Кветка пажоўклая. Апавяданні, аповесць, — Мінск: Выдавецтва, 2002. — 000 с.

ISBN: 985-02-0568-7

Вядомы беларускі пісьменнік Міхась Зарэцкі (1901 – 1937) – зачынальнік рамантычнага кірунку ў беларускай літаратуры 20–х гадоў, пісьменнік–наватар, аўтар многіх апавяданняў і раманаў "Сцежкі–дарожкі" і "Вязьмо". Апавяданні М. Зарэцкага – адна з найбольш цікавых і змястоўных старонак беларускага прыгожага пісьменства.